

מדינת ישראל

משרד הרווחה ושירותים החברתיים

אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה

אגף שירותי תקון ונוער מנותק

שירות המבחן לנוער שירות המבחן למבוגרים

הפעלת סמכות בטיפול בבני נוער ובמבוגרים עוברי חוק

ד"ר מאיר חובב

סיון תשע"ב
מאי 2012

www.molsa.gov.il

מדינת ישראל

משרד הרווחה והשירותים החברתיים

אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה

אגף שירותי תקון ונוער מנותק

שירות המבחן לנוער שירות המבחן למבוגרים

הפעלת סמכות בטיפול בבני נוער ובמבוגרים עוברי חוק

ד"ר מאיר חובב

מסמך זה אינו מבטא את עמדתו הרשמית של משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

מסמך זה וכן מסמכי מדיניות נוספים נמצאים באתר משרד הרווחה והשירותים החברתיים: www.molsa.gov.il << מדיניות המשרד << סקירות וניירות עמדה.

ירושלים, סיון, תשע"א, מאי 2012

תוכן עניינים

עמוד

7	תקציר
9	פרק א' - מבוא
9	1. הנושאים שבמסמך
9	2. הסמכות בחברה וסוגיה
11	3. שינויים בסמכויות של סוכנויות השלטון ושל בעלי המקצוע
13	פרק ב' – <u>שירותי המבחן: צירוף של סמכות מקצועית (עו"ס) וסמכות שלטונית</u>
13	1. הסמכות המקצועית של העובד הסוציאלי
14	2. הסמכות החוקית של העובד הסוציאלי
15	3. הסמכות החוקית של קצין המבחן והשימוש בה
17	4. הסמכות החוקית של עובד סוציאלי-פקיד סעד
19	5. צו המבחן וצו השירות לתועלת הציבור (של"צ) והפרתם
19	6. עמדות כלפי הטיפול הסמכותי
26	7. סיכום
27	פרק ג' – <u>מיומנויות בטיפול הסמכות</u>
27	1. המופנים לשירותי המבחן – "לקוחות שלא מרצון"
29	2. הגדרת הבעיה ומטרות הטיפול
31	3. ההתנגדות המופנה לטיפול וההתמודדות עימה
34	4. הנחיות, נהלים ופרסומים מקצועיים
34	5. סיכום
35	פרק ד' – <u>סוגיות בטיפול סמכותי</u>
34	1. סוגיית התפיסה הטיפולית – טיפול ושיקום מול ענישה
36	2. הגבלת השימוש בסמכות, זכויות המטופל ונושאים אתיים
36	3. התייחסות להפרות של צווים ושל תנאי המבחן
36	4. סודיות המידע
38	5. אישיות קצין המבחן המטפל והתאמתו לתפקיד
41	פרק ה' – <u>השוואה בין ישראל למדינות אחרות</u>
41	1. ארצות הברית – מבחן מבוגרים
42	2. אנגליה
42	3. השוואה בין ישראל למדינות אחרות
43	פרק ו' – <u>סיכום, מסקנות והמלצות</u>
43	1. סיכום המסמך
44	2. מסקנות
44	3. המלצות
47	מקורות ואתרי אינטרנט
53	רשימת מרואיינים
57	נספחים

תקציר

מסמך מדיניות זה עוסק בהיבט הסמכות בעבודת שירותי המבחן לנוער ולמבוגרים בישראל, ובוחן היבט זה גם בשירותי המבחן בעולם.

אנו מבחינים בין מספר סוגים של סמכות: סמכות הורית-משפחתית, סמכות שלטונית, סמכות מקצועית, סמכות של ארגונים חברתיים וסמכות אישית-ערכית. שירותי המבחן בישראל מפעילים סמכות מקצועית, בהיותם חלק ממערכת אכיפת החוק והמשפט. הם נשענים על הסמכות השלטונית של המשטרה, בתי המשפט והיועץ המשפטי לממשלה, מהווים את זרוע הארוכה והמסייעת ופועלים בעקבות פניות של המשטרה ושל היועץ המשפטי ובפקודת צווים של בית המשפט והחלטותיו.

במסמך זה מוצגת תפישת הסמכות של קציני המבחן על פי חוק העובדים הסוציאליים, על פי מערכת החוקים שלפיה פועלים שירותי המבחן, על פי תפיסת הסמכות של ראשוני המנהלים של שירותי המבחן, וכן כפי שמשקף בעבודות ובפרסומים המצביעים על תפישת הסמכות בשירותי המבחן בעשר השנים האחרונות.

הפעלת הסמכות הטיפולית ע"י קציני המבחן מחייבת מיומנויות מיוחדות: טיפול במופנים שהם "לקוחות שלא מרצון"; היכולת להגדיר את הבעיה של המופנה ואת מטרות הטיפול בו והיכולת להתמודד עם התנגדות לטיפול. יישום מיומנויות אלה מחייב קביעת נוהלי עבודה מקצועיים ומתן הנחיות ברורות לעובדים.

מימוש טיפול סמכותי על ידי שירותי המבחן מעלה מספר סוגיות עקרוניות. הסוגיה הראשונה היא התפיסה המקצועית של תפקיד שירותי המבחן, על רצף של טיפול, שיקום לענישה. הסוגיה השנייה היא שאלת גבולות הסמכות (הגבלת השימוש בסמכות) – מהן זכויות המטופל ומהן ההשלכות האתיות של השימוש בסמכות כלפיו. הסוגיה השלישית – התייחסות להפרת תנאי המבחן ומילוי צווים והתגובה עליהם. הסוגיה הרביעית – סודיות המידע שמוסר המטופל לקצין המבחן ויכולתו להבטיח את סודיותה מפני המשטרה ומבית המשפט. אי שמירה על סודיות עלול לפגוע באמון שיש למטופל בקצין המבחן, והסוגיה החמישית – השפעת אישיותו של קצין המבחן והתאמתו לתפקיד סמכותי.

ניתוח נושא הסמכות בשירותי המבחן בישראל ובעולם מצביע על הבדלים בין שירותי המבחן לנוער ושירותי המבחן למבוגרים. בהשוואה למדינות אחרות, בישראל תפישת הסמכות בשירותי המבחן למבוגרים היא יותר סוציאלית ופחות פיקוחית-עונשית מאשר במדינות אחרות. בשירותי המבחן לנוער, תפיסת הסמכות של השירות היא טיפולית – סוציאלית, הן בישראל והן במדינות אחרות (הבדלים אלו נידונים בהרחבה במסמך נוסף של כותב זה " הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן").

- מספר המלצות נובעות מהניתוח של תפישת הסמכות בשירותי המבחן המוצגת במסמך זה:
- א. בעת ביצוע ההכשרה הבסיסית, וכן תוך הפעלת מערך ההדרכה וההשתלמות, מוצע לדון בנושא הטיפול הסמכותי והסוגיות הנובעות ממנו.
 - ב. לבחון את המיקום של שירותי המבחן על רצף: טיפול-שיקום וענישה, כל שירות שלעצמו.
 - ג. לבחון את ההיבטים הייחודיים של הטיפול הסמכותי: מידת השימוש בסמכות ועוצמת הסמכות, התאמת השימוש בסמכות לטופל מסוים ולקוחותיו.
 - ד. לקיים דיון כולל על מיקום שירותי המבחן במערכת אכיפת החוק והמשפט.
 - ה. לבחון את נושא הפרות תנאי המבחן והשל"צ.
 - ו. לפרסם חוברת על תפקידי שירותי המבחן וסמכויותיהם.
 - ז. להתייחס להצעות שהובאו בסקירת הספרות המקצועית בעבודת קציני המבחן.

1. הנושאים שבמסמך

מסמך זה הוכן על פי מכרז של אגף המחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים: "הפעלת סמכות בטיפול בבני נוער ומבוגרים עוברי חוק". המסמך הוזמן על ידי מנהלי שירותי המבחן לנוער ולמבוגרים, על רקע הצורך לבחון ולבסס את התפיסה הטיפולית-סמכותית העומדת ביסוד עבודתם של שירותי המבחן.

המסמך מתייחס לנושאים הבאים:

- הסמכות בחברה וסוגיה
- הסמכות המקצועית והחוקית של העובד הסוציאלי
- הסמכות החוקית של קצין המבחן והטיפול הסמכותי
- הסמכות החוקית של פקיד הסעד
- מיומנויות הטיפול הסמכותי
- סוגיות בטיפול הסמכותי
- הפעלת סמכות בארצות אחרות והשוואה לישראל
- מסקנות והמלצות בנושא הפעלת סמכות

המסמך מתייחס לשירותי המבחן בישראל (נוער ומבוגרים), וכן לשירותי המבחן בארצות אחרות, בעיקר ארצות הברית, קנדה, אנגליה וניו זילנד.

2. הסמכות בחברה וסוגיה

בכל חברה ובקבוצות שבתוכה, קיימים מרכיבים סמכותיים המאפשרים את פעילותה ומארגנים את הסדרי השלטון שבה. הגורמים הסמכותיים ועוצמתם היחסית שונים בחברות שונות, ולעתים אף משתנים במהלך השנים. בהמשך נתייחס להגדרת הסמכות ולסוגיה.

מהי סמכות? למושג סמכות, על פי מילון אבן שושן (1998), שני פירושים: האחד – "אוטוריטה, מומחיות שאפשר לסמוך עליה", והשני – "רשות, זכות, ייפוי כוח". אלקלעי, במילון האנגלי עברי השלם (1970), מתרגם את המושג Authority: "ל"סמכות, מרות, שלטון, רשות שלטונית וכוח". האדם בעל ה-Authority הינו: "שליט, בר-סמכא, מוסמך, או מומחה".

מלמד (2004), מבחין בין סוגי הסמכות הבאים:

- סמכות טבעית: מלך, רב, מקובל, (הורה – תוספת של מחבר המסמך).
- סמכות מקצועית: כאשר המטופל מקבל ומסכים לסמכות זו. הוא מקבל את המטפל ומכיר בסמכותו המקצועית.
- סמכות של כוח: המופעלת בעיקר באמצעות כוח פיזי.
- סמכות על פי חוק: סמכות של אפוטרופוס, פקיד אימוץ, פקיד סעד, קצין מבחן¹.

בפועל קיים מצב של עירוב סמכויות, כאשר אחת מן הסמכויות הינה דומיננטית. המטרה בטיפול בעוברי חוק ושיקומם היא לעבור מסמכות חוקית (ומסמכות של כוח) לסמכות מקצועית.

להלן נציג את מרכיבי הסמכות הרלוונטיים לעבודת שירותי המבחן לנוער ולמבוגרים:

¹ בכל מקום בו מופיע במסמך זה בעל תפקיד בלשון זכר הכוונה גם ללשון נקבה.

סמכות הורית – משפחתית

סמכות הורית הינה הסמכות הטבעית של ההורים כלפי ילדיהם. הם האפוסטרופוסים הטבעיים של הילדים ותפקידם מוגדר בחוק **הכשרות המשפטית והאפוסטרופוסות** תשכ"ב-1962 (סעיף 14).

תפקידי ההורים כוללים את החובה והזכות לדאוג לצרכי הקטין, לרבות חינוכו, לימודיו, הכשרתו לעבודה ולמשלח יד ועבודתו, וכן שמירת נכסיו, ניהולם ופיתוחם, ולהם הסמכות להחזיק בקטין ולקבוע את מגוריו, והסמכות לייצגו (סעיף 15). כאשר ההורים הטבעיים אינם מסוגלים למלא את תפקידם, יכול בית המשפט למנות אדם או גוף לשמש כאפוסטרופוס נוסף להורים או להחליפם. החוק אינו מתייחס לחובת ההורים להציב גבולות לילדם ולהכניס לקבלת סמכות.

נושא הסמכות ההורית רלוונטי לשירות המבחן לנוער לגבי הקטין המטופל ומשפחתו הנמצאים במרכז הטיפול, וכן לגבי שירות המבחן למבוגרים לגבי ילדיהם של המטופלים. מלמד (1999) מיחד את הספר למקום המשפחה כגורם לעבריינות ילדיה. הוא מתייחס למצבים של עוני, יחסים פגומים במשפחה והפעלת סמכות לקויה: סמכות קפדנית ונוקשה מדי, מתעללת (פיזית, מינית ונפשית), רופפת ומפנקת, חוסר סמכות או סמכות לא יציבה ולא עקבית, או סמכויות סותרות של ההורים.

סמכות שלטונית

הסמכות השלטונית קובעת את החוקים, אוכפת אותם וקובעת את העונשים או הטיפול בעוברי החוק. הסמכות השלטונית גם קובעת מהן זכויותיו של האזרח מולה, בדרך כלל בחוקה או בחוקי יסוד כמו חוק יסוד "כבוד האדם וחירותו" – תשנ"ב-1992. גורמי סמכות שלטונית רשאים להפעיל כוח פיזי כדי לממש את החלטותיהם ופעילותם, במסגרת החוקית המגדירה את השימוש הזה (כוח סביר לסיטואציה).

מבחינת שירותי המבחן, גורמי הסמכות השלטונית הרלוונטיים הם: בתי המשפט, הפרקליטות, היועץ משפטי לממשלה, שירותי בתי הסוהר, מעונות החסות, פסיכיאטר מחוזי, פקדי סעד, משטרה ונשיא המדינה (במתן חנינות והפחתת עונשים).

לקציני מבחן יש סמכות שלטונית בביצוע החלטות של משטרת ישראל, בתי משפט והיועץ המשפטי לממשלה, זאת על פי צווים או הפניות לקבלת חוות דעת. קציני המבחן משלבים בהתערבותם סמכות שלטונית וחוקית. היא מוענקת להם **בפקודת המבחן**, במבחן נוער: **חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), תשל"א-1971**, וחוקים נוספים שיפורטו, צווים או החלטות של סוכנויות אכיפת החוק וסמכות מקצועית המוענקת להם בהיותם עובדים סוציאליים.

סמכות מקצועית

סמכות מקצועית ניתנת לבעל מקצוע בתוקף מקצועו היחודי, למשל: רופא, פסיכולוג, או עובד סוציאלי.

בעל המקצוע פועל ויונק את סמכותו מחקיקה המגדירה את המקצוע (תשנ"ו-1996), דרכי הפעולה של בעל המקצוע, האתיקה המקצועית שלו וכן, במקביל קיימים חוקים המגדירים את זכויות הלקוח, כמו: **חוק זכויות החולה (תשנ"ו-1996)**, **חוק זכויות התלמיד (תשס"א-2000)**. על העובדים הסוציאליים חל **חוק העובדים הסוציאליים תשנ"ו-1996** וקוד האתיקה של העובדים הסוציאליים, (איגוד העובדים הסוציאליים (1997).

המאפיין את המקצוע (או הפרופסיה) הם הדברים הבאים (על פי Austin 1978):

1. העיסוק נסמך על גוף ידע תיאורטי/מדעי.
2. קיימת סמכות של בעל המקצוע על הלקוחות שלו ואמון הלקוח בבעל המקצוע.

3. בעל המקצוע מוסמך, מקבל הסמכה מהמסגרת שבה למד ושבה השלים את חובות לימוד המקצוע. כמו כן, ברוב המקצועות מקבל בעל המקצוע רישוי מהאיגוד המקצועי או מהמדינה לעסוק במקצוע.
 4. הוא מונחה על ידי כללים אתיים (קוד אתי וועדת אתיקה).
 5. הוא פועל על פי נוהלי עבודה מובנים (פרוצדורות), וצובר מומחיות בשיטות ההתערבות.
 6. הוא פועל במסגרת איגוד מקצועי.
 7. קיימת "תת תרבות מקצועית" המשקפת את הערכים המיוחדים למקצוע: נורמות, סמלים ושפה מקצועית.
 8. בעל המקצוע מקבל שכר על עבודתו ונהנה ממעמד חברתי (המשתנה מחברה לחברה ומזמן לזמן).
- הנושאים הקשורים לעבודת קציני המבחן כבעלי מקצוע יפורטו בפרקים הבאים.

סמכויות של ארגונים חברתיים – עמותות וחברות עסקיות

השלטון, באמצעות **חוק העמותות (תש"מ-1980)**, מעניק לעמותות ולחברות עסקיות סמכות שלטונית חלקית.

בתחום של שירותי המבחן, הדבר מקבל ביטוי בהפעלת מסגרות טיפול באמצעות חוזה עם עמותה לאחר מכרז. בחוזה מעביר השירות סמכות טיפולית-מקצועית לעמותה, תוך קביעת מדיניות הטיפול, סטנדרטים ופיקוח על ביצועו. העברת סמכויות המדינה הינה מוגבלת לתחומים מסוימים. כך למשל נאסרה על ידי בג"צ העברת סמכויות לגורם עסקי לשם אכיפה פיזית ושליטת חופש, בפסיקה האוסרת על הפעלת בית סוהר על ידי גורם עסקי-כלכלי (ב.ג.צ. 2605-05).

סמכות אישית, ערכית ונורמטיבית

במסגרת הקהילה והקבוצות החברתיות פועלים אנשים שיש להם סמכות אישית, ערכית ונורמטיבית, גם אם אינם נושאים בתפקיד רשמי מטעם הרשויות, כמו למשל רב, מנהיג שכונתי, ראש קבוצה חברתית שאינה מאורגנת באופן פורמאלי, או ראש משפחה מורחבת.

שירותי המבחן מקיימים קשרים עם בעלי הסמכות האישית בפעילותם במישור הטיפול האישי – בהתייחסות למטופל מסוים וכן במישור הקהילתי, כאשר יש צורך בהתערבות של בעל סמכות אישית בקהילה. תופעה זו נפוצה יותר בקהילות מסורתיות.

3. שינויים בסמכויות של סוכנויות השלטון ושל בעלי המקצוע

במחצית השנייה של המאה העשרים, חלו שינויים מהותיים בסמכויות של סוכנויות השלטון ואכיפת החוק ושל בעלי המקצוע. סמכויותיהם הצטמצמו עקב הגבלות על סמכויות השלטון ועליית התנועות לזכויות האזרח, וכן בעקבות הקמת ארגונים לפיקוח על עבודת אנשי המקצוע וחקיקת חוקים לשמירת זכויות האזרח וזכויות המטופל.

החברה, בתחילת המאה ה-21, מאופיינת בפחות מעורבות שלטונית בחיי האזרחים, חופש פעולה אינדיבידואלי רב יותר, וכן פיתוח ארגונים (שלא למטרות רווח וכן למטרות רווח) שיבצעו פעולות שבעבר בוצעו על ידי סוכנויות הממשל – זאת תחת הכותרת של הפרטה ומיקור חוץ.

האמון של האזרח בממשל וסוכנויות אכיפת החוק ירד בעשורים האחרונים. מענה חלקי לכך ניתן על ידי הפעלת סנגוריה ציבורית כללית ודגש ביחס לנוער. כמו כן, יש ירידה באמון המטופל בדרך הטיפול של בעל המקצוע, דבר המקבל ביטוי בפניות לוועדת האתיקה של המקצועות השונים, וכן בעלייה בתביעות על רשלנות מקצועית. במסגרת התהליך הזה, התארגנו עמותות הפועלות להגנה על זכויות האזרח וזכויות הילד, וכן על זכויות הצרכנים.

פרק ב' – שירותי המבחן: צירוף של סמכות מקצועית (עו"ס) וסמכות שלטונית

בפרק זה נציג את הייחוד של סמכות שירותי המבחן בישראל, סמכות הנשענת על מספר בסיסים: סמכותו המקצועית של העובד הסוציאלי, סמכותו החוקית, וההקבלה בין תפקידו של פקיד הסעד לתפקידו ולסמכויותיו של קצין המבחן. נציג את התייחסויותיהם של המנהלים הראשונים של שירותי המבחן ושל שופטי הנוער הראשונים לנושא הסמכות, וכן פרסומים ועבודות של הנהלות השירותים וקציני המבחן בעשור האחרון.

1. הסמכות המקצועית של העובד הסוציאלי

הסמכות המקצועית בעבודה הסוציאלית מתבססת על **חוק העובדים הסוציאליים תשנ"ו-1996** ועל הקוד האתי של העובדים הסוציאליים (2007). מטרת חוק העובדים הסוציאליים היא להסדיר את העיסוק במקצוע במטרה לקדם את רווחת הפרט והחברה בישראל, תוך שמירה על כבוד האדם ועקרון השוויון. חוק העובדים הסוציאליים מהווה תקדים בספר החוקים של מדינת ישראל, בכך שהמחוקק מכיר בערכים מקצועיים ומציג אותם כערכים חברתיים המעוגנים בחוק (גולדשטיין ורוזנר, 2000).

על פי שניט (1988) שלושה שיקולים מדריכים את ההכרה במעמדה הייחודי של העבודה הסוציאלית: הראשון – הגנה על האוכלוסייה הנזקקת לשירותי העובדים הסוציאליים. השני – שאיפה להבטיח רמה מקצועית גבוהה ואחידה. והשיקול השלישי – האינטרס הכלכלי של העוסקים בתחום: מניעה של תחרות פרועה או כניסה של עובדים חסרי כישורים מתאימים. כלומר, קביעת הסדר חוקי של העבודה הסוציאלית נובע מאופיים ורגישותם של האינטרסים של הצרכנים, מחד גיסא, ומן ההכרח בהתמחות ומיומנות מקצועית שנתגבשו במהלך השנים, מאידך.

לפי קוד האתיקה המקצועית של העובדים הסוציאליים בישראל (1997) על העובד הסוציאלי:

- "לשמור על עצמאות ואחריות האדם לניהול חייו ולבחירת תנאי חייו ולבחירת תנאי קיומו.
- לשאוף לשיתוף מרבי של הלקוחות בתהליך ההתערבות על מנת לשפר את עוצמתם ועצמאותם.
- לשקול היטב את משאלות הלקוח ורצונותיו. לשתף את הפרט בתהליכים ובהחלטות הנוגעים ברווחתו ובתנאי חייו האישיים, ולתת לפרט אפשרות להשפיע עליהם.
- לקיים אפשרות לבחירה עצמית כולל קבלת סיוע מהחברה ומאנשי מקצוע, תוך צמצום מרבי של כל מרכיב של כפיה ביחסי הגומלין שלו עם סביבתו".

השירותים הסוציאליים מתחלקים לכאלה הניתנים על בסיס וולונטרי והם כוללים את כל סוגי הסיוע, הטיפול וההדרכה הניתנים מתוך שיתוף פעולה והסכמה מצד המטופלים. בדרך כלל, היוזמה למתן שירותים אלה באה מהלקוח, הפונה בבקשת עזרה לשירות הסוציאלי. במקרים אחרים, היוזמה מגיעה מהעובדים הסוציאליים במטרה להרחיב את מעגל הנהנים, ובכללם נזקקים סבילים, שאינם פונים לעזרה. בסוג זה של סיוע, השירותים ניתנים תוך כדי הגבלת חירותו של הלקוח, במישרין או בעקיפין והצבת תנאים להתנהגותו. המטרה המרכזית של שירותים אלו היא להבטיח רמה נאותה של תפקוד חברתי. הגבלת חירותו של הלקוח אינה המטרה, כי אם תוצאת לוואי הכרחית הנובעת מהצורך לפקח ולהגן עליו (שניט, 1988).

חוק שירותי הסעד – תשי"ח 1958, שהינו החוק הבסיסי של שירותי הרווחה בישראל, מגדיר מי הוא "נזקק", ומיהו "עובד סוציאלי" ו"פקיד סעד". בנוסף, החוק מגדיר את זכות החקירה של פקיד הסעד לקבל מידע על הנזקק. אין בחוק התייחסות לנושא הקשר והמחויבות שבין העובד הסוציאלי והנזקק, וכן אין התייחסות לנושא הסמכות של העובד הסוציאלי.

פרנק (1983) מציין את חשיבות החוזה באותם שירותים סוציאליים הניתנים על בסיס וולונטרי: "הסכם הדדי, אם כתוב ואם בעל פה, הסכם על דעת שני הצדדים... המקבלים על עצמם את מלוא ההתחייבויות ההדדיות והאחריות למילוי התפקידים והמטלות הרלוונטיים לקבלת ומתן עזרה..". (65). הוא ממשיך וכותב: "אין בהתחייבויות ההדדיות כפיה של ערכים, נורמות או התנהגות של צד אחד על הצד השני. החוזה בא להגדיר את מהות קשרי הגומלין בין סוכן השינוי (העובד הסוציאלי מ.ח.) למערכת הצרכן" (61). "החוזה אינו חוזה משפטי במובן היורדי שלו – אלא הסכם עבודה דו צדדי" (67). כאשר הוא דן בנושא הקשר המקצועי (פרק ח') הוא כותב: "בקשר המקצועי מופעלת סמכות על ידי העובד הסוציאלי... הסמכות מוקנית לעובד הסוציאלי על ידי הידע המקצועי שלו, ניסיונו ואישיותו וגם על ידי השתייכותו למערכת סוכן השינוי" (74).

הסמכות המקצועית מתבססת גם על: קבלת הלקוח כפי שהוא והעדר שפיטה ערכית, אמפתיה ללקוח (באחד הראיונות צוין המושג "אהבה ללקוח"), מתן הזדמנות לצמיחה והעצמה עצמית של המטופל, תוך התנסות במצבים שונים, בהכוונה של המטפל, וניסיון לחזק את הכוחות שיש ללקוח (לנושא שימוש בכוחות המטופל וחיזוקם, ראה: כהן ובוכבינדר (2005).

2. הסמכות החוקית של העובד הסוציאלי

הנוהל בדבר קבלת דו"חות סוציאליים על משפחות וילדים רווח עוד בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל, בעיקר בפני בתי הדין הרבניים. עם קום המדינה התפשט הנוהל ודו"חות סוציאליים הוזמנו יותר ויותר על ידי בתי המשפט הכלליים. עקב כך התעוררו ארבע סוגיות משפטיות: הראשונה - חיסיון המידע, השנייה - שהמידע הוא בגדר "עדות שמיעה", השלישית - הדו"ח כולל הערכה ולא חוות דעת של מומחה, והרביעית - שלעובד הסוציאלי לא היו סמכויות חקירה לצורך איסוף המידע. בכדי להתגבר על סוגיות אלה **חוקק חוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים) תשט"ו-1955**. בחוק זה ניתן מענה חוקי לסוגיות שצוינו לעיל. גם קצין המבחן לנוער יונק את סמכויותיו מחוק זה (סעיף 12 לחוק **הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) תשל"א-1971**).

בתפקיד העובד הסוציאלי יש מרכיב סמכותי הנשען על חוקים ועל החלטות בית המשפט. העובד הסוציאלי ער לרצונותיו וצרכיו של הלקוח, הוא משתף אותו בשיקוליו בתהליך ההתערבות ובמשמעויות של בחירותיו, אך ברורות לשני הצדדים המשמעויות של אי שיתוף פעולה. במקרה זה, החוק קובע את מסגרת הקשר בין העובד הסוציאלי ללקוח ולא ההסכם הטיפולי ביניהם (שניט, 1988).

היבט הסמכות החוקית של עבודת העובד הסוציאלי קיבל ביטוי ייחודי בתפקיד של "פקיד **סעד**" שהינו עובד סוציאלי על פי חוק, וממונה על ידי שר הרווחה והשירותים החברתיים – לפעולות במסגרת אכיפת החוק והמשפט. זאת בדומה לתפקיד **קצין המבחן** (תחילה לנוער ואחר כך למבוגרים), אשר נקבע כבעל סמכות בפקודת **העבריינים הצעירים ופקודת המבחן**. עד לחקיקת חוק העבודה הסוציאלית קצין המבחן לא היה בהכרח עובד סוציאלי.

בעשורים האחרונים חוקקה הכנסת סדרת חוקים המטילים על עובדים סוציאליים, בייחוד על אלה שבמחלקות לשירותים חברתיים, תפקידים בעלי סמכות חוקית. **חוק הנוער (טיפול והשגחה) (1960)**, **החוק למניעת אלימות במשפחה (1991)** והתיקון לחוק **העונשין – הגנה על חסרי ישע (1991)**. חוקים אלו מחייבים את העובדים הסוציאליים להתערב במצבי סיכון. כך הפכה פעילותם המקצועית של העובדים הסוציאליים למכוונת יותר על ידי חוקים מחייבים, המכתיבים פעולות כלפי משפחות ויחידים וכן כלפי מערכת המשפט.

לחקיקה המצטברת השלכות על פעילות המחלקות לשירותים חברתיים ועל תפקוד העובדים הסוציאליים. מצד אחד, היא מצמצמת את שיקול דעתם בכל הקשור לשימוש בזמנם, וכן את המשאבים העומדים לרשותם לטובת לקוחות אחרים, בייחוד אלה שזקוקים לשירות ואינם

פונים אליו מיוזמתם. אך מצד אחר, היא מחזקת את סמכותם ואת מעמדם של העובדים הסוציאליים. התחזקות מעמדם של העובדים גררה גם ביקורת משפטית וציבורית. כדי להתמודד עם ביקורות אלו פיתחו שירותי הרווחה את כישורי האבחון של העובדים הסוציאליים וחיזקו את הידע המשפטי שלהם. מתוך כך תרמה החקיקה להעלאת האיכות המקצועית של העובדים הסוציאליים (שפירו ש' ואחרים בתוך אבירם א' 2003).

קרפל-הנס ואחרים (2008) חקרו את עמדות עובדים סוציאליים כלפי חוק ומשפט, ומצאו שעמדותיהם חיוביות ויש התקרבות בין העבודה הסוציאלית, החוק ובית המשפט; זאת ככל שההיכרות של העובד הסוציאלי עם החוק ועם מערכת בתי המשפט היא עמוקה יותר.

3. הסמכות החוקית של קצין המבחן והשימוש בה

שירותי התקון (Correction) בעולם המערבי התפתחו לצורך מתן מענה טיפולי שיקומי לעוברי חוק קטינים ובוגרים. שירותי התקון הינם שירותים מומחים הנעים על הרצף בין הפעלת הסמכות הכופה, תוך יוזמה ופעילות של נותן השירות, לבין הטיפול הוולונטרי הנובע מהיוזמה והפעילות של מקבל השירות. עובדי התקון הינם סוכנים חברתיים מומחים העושים שימוש בסמכות ככלי טיפולי, תוך העצמת מקבל השירות, במטרה לסייע לעובר החוק להשתלב בנורמות החברתיות המקובלות (בוסתנאי-גור חובב, בדפוס).

במסגרת התארגנות משרד הסעד, הוקם בשנת 1972 אגף ייחודי – "אגף התקון: קידום נוער, צעירים ושירותי תקון". זאת בשונה מארצות רבות, שם כפוף נושא התקון למשרד המשפטים או למשרד הפנים, האחראי על ביטחון הציבור.

האגף מופקד על מתן שירותי טיפול ופיקוח חברתי, שיקום ומניעה לעוברי חוק, לאלה הנמצאים בסכנת עבריינות וסטייה חברתית ולנוער, צעירים ומבוגרים המתקשים בתפקוד ונמצאים בסכנת הידרדרות לסטייה, עבריינות או אלימות. האגף פועל באמצעות מספר שירותים הנמצאים על רצף, על-פי היקף ועומק הבעיות הנדרשות להתערבות.

- שירותים המטפלים באוכלוסיות הסובלות מקשיי הסתגלות ו/או מבעיות בתפקוד האישי-חברתי: השירות לשיקום נוער (מפתנים), השירות למתבגרים צעירים וצעירים, והשירות לטיפול בהתמכרויות.²
- השירותים המטפלים באוכלוסייה במצבים של שוליות חברתית והתדרדרות, המתבטאת בסטייה ובעבריינות: שירות המבחן לנוער, שירות המבחן למבוגרים, רשות חסות הנוער.
- השירותים המטפלים בקורבנות פעילות עבריינית: שירות המבחן לנוער באמצעות חקירות ילדים קורבנות אלימות או מעורבות בעבירות מין וחקירות אנשים עם מוגבלויות. השירות למתבגרים צעירים וצעירות באמצעות מקלטים לנערות והמרכזים לסיוע לקורבנות תקיפה מינית ושירות המבחן למבוגרים באמצעות תסקיר נפגע עבירה.

הרשות לשיקום האסיר שהינה רשות עצמאית, הכפופה לשר הרווחה מפעילה גם היא שירותי תקון.

בשנת 1992 הוכר תחום התקון כתחום מומחיות בעבודה סוציאלית. ייחודיות התחום נגזרה בעיקר מן האוכלוסייה שמשרתת העבודה הסוציאלית בתקון: אוכלוסיית עוברי חוק, אנשים שהיו מעורבים באירוע פלילי, נפגעי עבירות מין ואלימות וקבוצות בסיכון גבוה של ביצוע עבירות. תחום התקון מתמקד בחתירה לשינוי התנהגות חריגה או סוטה, במניעת התרחשותה, בתיקון נזקיה, במתן עזרה במצבי מצוקה של עושייה ובהתאמת ההסתגלויות הפסיכו-חברתיות של אוכלוסיית היעד לנורמות התנהגות חברתיות. המומחה בתחום התקון הוא בעל ידע בתחום הסטייה והעבריינות, מערכת אכיפת החוק ומאפייני האוכלוסייה.

² פירוט נוסף ניתן במסמך הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן.

המומחה הוא בעל הבנה מקיפה בתהליכי התפתחות נורמטיביים ולקויים של הפרט במשפחה, להיכרות עם דפוסי תפקוד, הבנה של קשרים ויחסי גומלין במשפחה ובחברה, וכן הבנה של קשרים ויחסי גומלין בין תהליכים חברתיים, כלכליים ופוליטיים לבין תופעת העבריינות. מאפיין ייחודי אשר הקנה לעבודה בתחום התקון מומחיות, הוא השימוש בגורם הסמכות בטיפול (פיירברג וחובב, 1994).

השירותים פועלים על פי החוקים המפורטים בהמשך ומסדירים את עבודת קציני המבחן:

פקודת המבחן (נוסח חדש), התשכ"ט-1969. על פי חוק זה נתונה לבית משפט סמכות, אם נמצא אדם אשם בעבירה, "להתחשב בנסיבות העניין, ובכללן אופיו של האדם, עברו, גילו, תנאי ביתו, בריאותו הגופנית, ומצבו ההשכלתי, טיב העבירה וכל נסיבה מקילה שבה נעברה העבירה, ראוי, לפי דעתו, להעמיד את העבריין במבחן. רשאי בית המשפט לעשות אחת מאלה:

- (1) להרשיעו ולהורות כל אחד מאלה: (א) להעמידו במבחן, (ב) להעמידו במבחן ולהטיל עליו אחד או יותר מהעונשים המפורטים בהמשך הפסקה.
- (2) ליתן צו מבחן מבלי להרשיעו, אם אין על הנאשם עונש מאסר על תנאי".

סעיף 4 **תקנות המבחן (תסקיר קצין מבחן) תשס"ז-2006**, הינו הבסיס להכנת תסקירים על נאשמים על פי הוראת היועץ המשפטי לממשלה או נציגיו, במקרים בהם הוא שוקל להימנע מהעמדתם לדין.

סעיף 8 **תקנות המבחן (שירותי המבחן) תשי"ט-1959**, טיפול באנשים שהוחלט לעכב את ההליכים המשפטיים נגדם או להימנע מהעמדתם לדין (היועץ המשפטי לממשלה).

סעיפים 37 ו-38 **לחוק העונשין התשל"ז-1977**, מסדירים הפניות מבתי משפט לאחר שנקבעה אשמתו של אדם בעבירה פלילית ולפני שנגזר דינו. תסקירים אלה מיועדים להילקח בחשבון על ידי השופט בשיקוליו לעונש ולחלופות שיקומיות-טיפוליות, בבואו להחליט על גזר הדין.

שירות לתועלת הציבור ס' 71א'. **בחוק העונשין התשל"ז-1977**, חוק זה קובע ששופט רשאי בגזר דין לצוות אדם שהורשע בדין "במקום עונש אחר או בנוסף אליו, לחייבו בצו שיעשה, בשעות הפנאי שלו וללא שכר, פעולה או שירות לתועלת הציבור... השירות לציבור יהיה בפיקוחו של קצין מבחן".

סעיפים 82-85 **לחוק העונשין, תשל"ז-1977**. טיפול במשתמשים בסמים מסוכנים.

צו מבחן - אלימות במשפחה ס' 86 **לחוק העונשין, התשל"ז-1977**, נשען על פקודת המבחן.

חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996, סעיף 12 וסעיף 21א, מסדירים הפניית חשודים ונאשמים, אשר בית המשפט דן בהמשך מעצרו, להכנת תסקירים שיעזרו לבית המשפט בהחלטה אם להמשיך לעצור אדם או לשחררו וכן בהחלטה על חלופה מתאימה.

חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996, סעיף 48 (א') (6) (7) (12), מאפשר הפנייה של חשוד או נאשם, שטרם הסתיים משפטו, לטיפול בפיקוח קצין מבחן, לתקופה של 6 חודשים, עם אפשרות להארכה לתקופות נוספות של 6 חודשים בכל פעם.

סעיף 187 (ב') – (ז) **לחוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), תשמ"ב-1982** – להכנת תסקיר על מצבו של נפגע עבירת מין ונפגע עבירת אלימות, סחר בבני אדם, אלימות במשפחה ובני משפחות בעבירות המתה.

חוק נוסף המסדיר את עבודת קצין המבחן לנוער הוא: **חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), תשל"א-1971**. על פי סעיף 12 – על המשטרה להודיע לקצין מבחן בכל מקרה שיש לה יסוד להעמיד קטין לדין, וכן לא להעמיד קטין לדין, בטרם מלאו לו 13 שנים, אלא לאחר התייעצות עם קצין מבחן. לפי סעיף 20 מגיש קצין מבחן תסקיר לבית המשפט אם הוא קבע שהקטין ביצע את העבירה המיוחסת לו, לפי סעיף 22, יורה בית המשפט על הגשת תסקיר קצין המבחן לפי סעיף 3 **לחוק דיני עונשין (דרכי ענישה, נוסח חדש), תשל"ל-1970**, ורשאי בית המשפט להורות על עריכת בדיקות וחקירות כאמור בסעיף 172 **לחוק סדר הדין הפלילי, תשכ"ה-1965**. לפי סעיף 26 קובע בית המשפט את דרכי הטיפול, כולל העמדה במבחן והוראות אחרות בדבר התנהגותו של הקטין.

שירות המבחן לנוער ושירות המבחן למבוגרים משתמשים בסמכות חוקית לצורך השגת ייעודם המקצועי: אבחון, שיקום וטיפול בעוברי חוק. לשירות המבחן לנוער ולמבוגרים המטופל אינו פונה מרצונו החופשי, כי אם מופנה (סלונים-נבו, 1994). ההפניות הן על ידי רשויות אכיפת החוק: ההפניות לשירות המבחן למבוגרים נעשות, ברובן, מבית המשפט לאחר שהמופנה נמצא אשם בעבירה פלילית ובטרם נגזר דינו או בהיותו במעצר. יחד עם זאת מתבקשות הפניות מהיועץ המשפטי למשלה לעניין עיכוב הליכים, ממערכת התביעה (מחלקות תביעות ופרקליטות) לשאלת העמדה לדין ומנשיא המדינה בשאלת חנינה. ההפניות לשירות המבחן לנוער מגיעות מהמשטרה ומבית המשפט, כשהתערבות של קצין המבחן היא גם בשלבים קודמים לדיון המשפטי, בטרם נקבעה אשמתו של הקטין ובטרם הוחלט על המשך ההליכים המשפטיים כלפיו.

4. הסמכות החוקית של עובד סוציאלי - פקיד סעד

סעיף זה נכלל במסמך מאחר ויש מן השווה בסמכויות ובתפקידים של פקיד הסעד ושל קצין המבחן. שני בעלי תפקידים אלה מופיעים בבית המשפט לנוער. **פקודת "העבריינים הצעירים 1937"** כללה גם את הטיפול בילדים נזקקים ושאינם עוברי חוק (סעיף 16). בשנת 1960 הועבר הנושא ל"**חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"כ-1960** ולטיפול פקידי סעד שמונו לחוק זה. הוצאת תחום הטיפול בקטינים נזקקים משירות המבחן והעברתו לטיפול לפקיד סעד הפחיתה את מעמד קצין המבחן כבעל סמכות בתחום שאינו פלילי.

מלמד (1975) ערך השוואה של התפקידים והסמכויות של קציני מבחן למבוגרים, קציני מבחן לנוער ופקידי סעד לחוק הנוער (טיפול והשגחה) תש"כ-1960. הוא מצא קווי דמיון ושוני בין בעלי התפקידים וכך הוא מסכם: "ניתן לקבוע שיש כאן מערכת חוקית אחת של תפקידים וסמכויות שהינה הגיונית ועקיבה. הכיוון שהנחה מערכת זו, מבוסס בעיקרו על עקרונות טיפוליים חדשניים ונאותים" (עמוד 54).

במקרים רבים, נדרש שיתוף פעולה בעבודת קציני המבחן ופקידי הסעד בנושאי קטינים וכן בנושא אלימות במשפחה, מאחר והם עוסקים באוכלוסייה חופפת בחלקה.

השופט חיים פורת, סגן נשיא בית המשפט בחיפה, מגדיר את הזיקה בין עבודת פקיד הסעד לעבודת בית המשפט ואומר: פקיד הסעד הוא עובד סוציאלי אשר מתמנה כפקיד סעד על ידי רשות מוסמכת, על פי חוק מסוים ולצורך מילוי הוראות חוק או חוקים מסוימים. המינוי נעשה לתפקיד סטטוטורי, תפקיד עם סמכויות שנקבעו בחוק, אשר לפיו ולצרכיו מתמנה פקיד הסעד (צור 2008).

במשך השנים נוספו חוקים לפיהם אפשר לבקש תסקיר פקיד סעד, למשל: **חוק למניעת אלימות במשפחה, תשנ"א-1991**, שעל פיו ניתן להזמין תסקיר סעד גם אם לא מעורבים בעניין ילדים.

כיום יש חמישה פקידי סעד בעלי סמכות חוקית, המוסדרים בחוקים הבאים, על פי סדר כרונולוגי של החקיקה:

- חוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים), תשט"ו-1955.
- חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960.
- חוק הגנה על חוסים, תשכ"ו-1966 ותקנות בתי המשפט (סדרי דין לדיון בבקשה לפי חוק ההגנה על חוסים), תש"ן-1990.
- חוק הסעד (טיפול במפגרים), תשכ"ט-1969 ותקנות הסעד (טיפול במפגרים), תשל"ו-1975.
- חוק אימוץ ילדים, תשמ"א-1981.

התפקידים של פקיד הסעד על פי החוקים השונים הם:

1. איתור של קטין, חוסה וכו' המצריך התערבות (לטובתו), כולל הפעלת סמכות לביצוע הרחקה או הוצאה מהבית לתקופה מוגבלת.
2. הגדרת הבעיה – נושא ההתערבות (דוח סוציאלי) וההתערבות הנדרשת (תסקיר).
3. המלצה לרשויות אכיפת החוק – (חוות דעת) או לבית המשפט – (תסקיר).
4. ביצוע החלטות של גורמי אכיפת החוק ובית המשפט, כולל הוצאה לפועל של החלטות.

להלן פירוט הנושאים הקשורים בסמכות פקיד הסעד (על פי צור 2008):

תפקידו ודרכי עבודתו של פקיד סעד לחוק הסעד סדרי דין (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים), תשט"ו-1955, הם: לחוות דעה ולהמליץ ובסוגיית ההורות לטובתם של הקטינים ובדילמות הקשורות בהגנה על קורבנות אלימות במשפחה וחסיים, לרבות חולי נפש וחסרי ישע הזקוקים להגנה ואפוטרופסות. למרות הדגש המוצהר על טובת הקטין, לרבות חסוי וחסר ישע, הראייה שתנחה את פקיד הסעד מושפעת מראיית המערכת המשפטית, צרכיה וחשיבותה. התפתחותם התקינה של הקטינים וחשיבות איכות חייהם של חסיים וחסרי ישע. התערבותו של פקיד הסעד הינה, בדרך כלל, מכוח צו של ערכאה משפטית או פניה יזומה של בא כוח של היועץ המשפטי.

לצורך הכנת תסקיר, רשאי פקיד הסעד להיכנס לכל מקום שבו נמצא או עשוי להימצא הקטין או חולה הנפש, ולחקור כל אדם שהוא סבור שיש לו ידיעות הנוגעות לקטין או לחולה הנפש, ואילו הנחקר מצינו חייב לענות לפקיד הסעד תשובות כנות ומלאות, אך אין הוא חייב לעשות כן אם התשובה עלולה לגולל עליו אשמה פלילית. חוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים), תשט"ו-1955. סמכות זו מוקנית גם לקצין המבחן לנוער.

לפקידי הסעד יש סמכות ליזום הליכים לפי החוקים הבאים: חוק בית המשפט לענייני משפחה, תשנ"ה-1995, סעיף 3(ד), חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962. חוק חסרי ישע (חוק העונשין, תיקון מס' 26, תש"ן-1989. ייזום הליך על ידי פקיד סעד נעשה במקרים בהם יש צורך לפעול לטובת קטין. לקציני מבחן אין סמכות ליזום הליכים מסוג זה.

חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960, תיקון אחרון 3/04: מפרט את התפקיד של פקיד הסעד ודרכי הטיפול וההשגחה. אם הוא סבור שהקטין נזקק, ושלמען הטיפול בו וההשגחה עליו יש צורך בהחלטת בית המשפט, משום שאין הסכמת האחראי על הקטין, או שהוא מסכים אך הקטין אינו מציית לו, רשאי הוא לפנות בבקשה אל בית המשפט לנקוט את אחת הדרכים: הוראה בדבר טיפול, השגחה, חינוכו ושיקומו הנפשי, להוציא את הקטין ממשמורת האחראי עליו, להורות לקטין להיבדק בדיקה נפשית, לאשפזו בבית חולים פסיכיאטרי ועוד.

לסיכום, נביא את התייחסות משרד הרווחה (תע"ס 3.24) למקומם של פקידי הסעד לסדרי דין (פקידי הסעד בענייני אישות) במחלקות לשירותים חברתיים: "פקיד סעד זה צובר יותר ויותר סמכויות בהתערבות בחיי הפרט והמשפחה, בזכויות הורים, קטינים וחסרי ישע וגם בחיזוק נורמות ובקידום פעילות טיפולית ושיקומית הנגזרת מהחלטות ערכאות משפטיות שונות המושפעות מהמלצותיו. פקיד הסעד מצוי אם כן בצומת בו הוא משמש כזרועם הארוכה של בתי המשפט ובתי הדין למיניהם, ונדרש להתערבויות סמכותיות שתמושנה

בדרך של הגשת תסקירים, ליווי ומעקב אחר טובתם של קטינים ואחרים, וביצוע התערבויות טיפוליות (תיווך וגישור, אבחון, ייעוץ וטיפול) – אם ישירות ואם באמצעות עובדים מקצועיים אחרים".

5. צו המבחן וצו השירות לתועלת הציבור (של"צ) והפרתם

במסגרת החקיקה המסדירה את סמכויות קצין המבחן, מוגדרות החובות של המטופל והתנאים בהם עליו לפעול. הדבר מקבל ביטוי בצווים הנחתמים בפני השופט (ראה: טופסי צו מבחן בנספחים 1 ו- 2). מוסבר לאדם שבמידה ולא יעמוד בתנאים, הוא יוחזר לבית המשפט לדיון מחודש. במהלך הדיון המשפטי נבדקת הסכמתו לתנאים, יש באפשרותו לא לחתום על צו המבחן ותנאיו, אולם בפועל הדבר כמעט ולא קורה.

חלק מהתנאים הינם כלליים ומפורטים בצו המבחן וחלקם ייחודיים לבעל הצו:

מטרת צו מבחן לנוער: מטרת צו המבחן "למען תקבל(ו) הדרכה, עזרה ועצה מאת קצין המבחן". התנאים הם: לבוא אל קצין המבחן במועדים שיקבעו, להודיע על שינוי כתובת ומקום מגורים ולהישמע להוראות קצין המבחן. בצו ניתן להוסיף תנאים ייחודיים.

צו המבחן למבוגרים (נספח 2): המטרה "שבהדרכת קצין המבחן יש בכוחך לחיות חיי יושר ועבודה להימנע מעבירה". התנאים הם: "להיות נתון לפיקוח קצין המבחן, להימנע ממעשי עבירה ולחיות חיי יושר ועבודה, לבוא לקצין המבחן בזמנים שיקבעו לך ולהתנהג לפי הוראותיו, להודיע על שינוי מקום המגורים, להודיע על שינוי מקום העבודה, וכן תנאים מיוחדים המפורטים בצו".

צווי של"צ, מהווים עונש, עפ"י הפרק דרכי ענישה בחוק העונשין, תשל"ז-1977. הצווים מוטלים במסגרת החלטות בית משפט, בהחלטה מצוינים תנאי הצו והסכמת האדם לתנאים.

בשירות המבחן לנוער קיים סעיף המאפשר בצו של בית משפט לנוער פעילות לטובת הקהילה ותיקון הנזק, זאת במסגרת דרכי טיפול, סעיף 26 (6) לחוק הנוער.

במידה ומטופל מפר את תנאי המבחן, או אם חלו שינויים במהלך ביצועו, על קצין המבחן לפנות לבית המשפט ולבקש התייחסות בנושאים הבאים:

- תיקון או שינוי תנאי המבחן והתנאים למציאות המשתנה.
- הארכת צו המבחן או קיצורו.
- הפקעת צו המבחן או קיום דיון מחודש בעניינו.
- החלפת צו המבחן לצווים אחרים, בנוער- שינוי דרכי טיפול.
- עיון מחדש בצווי של"ץ

קצין המבחן שוקל, תוך כדי טיפול, האם לפנות לבית המשפט בעילות הנ"ל, או לנסות להתמודד עם הנושאים בעצמו, תוך התנסות חוזרת במהלך הטיפול. כאשר קצין המבחן מביא את העניין לבית המשפט, עליו להציג את מהלך הטיפול שניתן ואת העילות לשינוי הצו. בהליך זה קצין המבחן מבוקר הן על ידי המטופל והן על ידי בית המשפט. טופס בקשה לדיון בעקבות הפרת צו מבחן – מבוגרים (נספח 3), טופס בקשה לדיון מחודש בעניינו של קטין בצו בית משפט (נספח 4).

6. עמדות כלפי הטיפול הסמכותי

גישות כלפי הטיפול הסמכותי נידונו ותועדו בכתב בעיקר בעשורים הראשונים של פעילות בתי המשפט לנוער ושל שירותי המבחן. בעשור האחרון הנושא נידון במסגרות פנימיות של השירותים, בהכשרת קציני המבחן ובהדרכה השוטפת, אך הוא קיבל ביטוי חלקי בכתב.

בהמשך, נציג את הגישה לטיפול הסמכותי כפי שבוטא על ידי המנהלים הראשונים של שירות המבחן לנוער, נציג את עמדותיהם של שופטי הנוער הראשונים, התייחסויותיהם של מנהלי שירות המבחן למבוגרים וכן פרסומים בנושא מן העשור האחרון.

התייחסות המנהלים הראשונים של שירות המבחן לנוער

א' מילוא (1958), שהיה מנהל שירות המבחן לנוער בתקופה הראשונה לאחר קום המדינה, מנסח בסיכום עשור של פעילות שירות המבחן את נושא הסמכות כך: "בשעה ובימי המנדט הבריטי הייתה גישת שירות המבחן הרשמית יותר אדמיניסטרטיבית אוטוריטטיבית – רק פה ושם הצליחו במשרדים היהודיים להשתמש בבדיקות פסיכולוגיות ופסיכיאטריות – הרי עם קום המדינה הודגש הצד הפסיכולוג – טיפולי – אשר מצא את ביטויו במינויים של פסיכולוגים ותרפויטים כקציני מבחן, השתלמות מקצועית בשטח הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה, והגדרת השירות כעין "קליניקה לטיפול בילדים לרשות ביהמ"ש".

מאז 1951, מועד הקמת התחנות להדרכה וטיפול בילד ובנוער והעברת הפסיכולוגים והתרפויטים מבין קציני המבחן לשירות התחנות, נתגבשה גישה אחרת שראתה בשירות המבחן שירות סוציאלי-חינוכי, אשר פועל במסגרת האוטוריטטיבית של חוק ומשפט.

השינוי בא לידי ביטוי בכמה מגמות:

- א. קבלת עובדים סוציאליים כקציני מבחן.
- ב. הכנסת מפקחים-מדריכים ופסיכולוגים (לשירות המבחן) במקום הדרכה וייעוץ של פסיכולוגים ופסיכיאטריים מחוץ לשירות.
- ג. מינוי מדריך ארצי בעל הכשרה אקדמאית בשטח העבודה הסוציאלית.
- ד. פיתוח השתלמות תוך עבודה בשטח הטיפול בפרט.
- ה. העברת קציני המבחן מדרוג פקידותי לדרוג מקצועי של עובדים סוציאליים.
- ו. פותחה גישה של עבודה קהילתית, בפרט באזורים אשר מחוץ לערים הגדולות, בהקשר זה ניתנה גם הצעה למגעם של קציני המבחן עם הציבור לשם פעולות הסברה ולהפעלת מתנדבים מכל החוגים.

יונה כהן, מנהל שירות המבחן לנוער, בדברו על סמכות בסמינריון בנושא המבחן בישראל (1965), אומר: "מה זאת סמכות בטיפול? אינני רואה זאת במשמעות הצרה: באפשרות להביא על הפרת תנאי פיקוח או להמליץ לשופט לשלוח אדם לבית הסוהר וכו', אלה הם סימנים חיצוניים בלבד של אותה הסמכות. אני מתכוון לאיזו תרכובת באישיותו המקצועית של קצין המבחן היושב ומדבר ותובע ומסייע ומתעניין, ובכל ביטוי ובכל התנהגות קיים הדבר הזה ולא דווקא באיום, במפורש או במרומז: "אני יכול להחזיר אותך לבית המשפט, ובית המשפט עלול לשלוח אותך לבית הסוהר. אני מתכוון לסמכות רגישה, לא בסמכות שהיא אפשרות של סנקציה, של לחיצה על כפתור אחד שיביא לידי תוצאות מסוימות. אני מודה שאין זו נחלת כלל קציני המבחן" (עמוד 55).

מ' חובב, לשעבר מנהל שירות המבחן לנוער, בניתוח שירותי הטיפול בעבריון הצעיר (1977) מדגיש את ההבט המערכתית של עבודת קצין המבחן לנוער והקשר שלו עם משטרת ישראל ובית המשפט לנוער.

לפי הניתוח שלו הקשרים שבין שלושת גורמים אלו הינם "יחסי תלות של וטו". יחסים אלה מאופיינים בכך שלכל אחד מהם יש סמכות פורמלית, הגדרת תפקיד ברורה ואוטונומיה מקצועית, אולם כדי לבצע את התפקיד, לגבי קטין מסוים, עליו להישען על החלטת השירות האחר. על מנת לבצע את התפקיד בצורה יעילה ולטובת המופנה שבטיפולו, על קצין המבחן לפתח קשרים בלתי פורמאליים עם בעלי התפקידים האחרים ויחסי אמון. הביטוי ליחסי האמון האישיים והמקצועיים, אשר תורם לטיפול בקטין המופנה לקצין המבחן, הינו השיעור

הגבוה של קבלת חוות הדעת וההמלצות של קצין המבחן על ידי המשטרה ובית המשפט לנוער.

התייחסות שופטי הנוער הראשונים

בספרו ייעוד ומטרה בבית המשפט לנוער (1968), כותב ד' רייפן שתפקיד בית המשפט הוא "שיקום צעירים, המובאים לבית המשפט בעזרת המסגרת המשפטית" (21). צו המבחן הינו סמכותי ויונק מסמכות בית המשפט. הצו מחייב שיתוף פעולה עם הקטין והסכמתו לצו ולתנאיו.

רייפן טוען שהסיטואציה בבית המשפט נותנת סמכות לקצין המבחן, וקיימת בעיה לקצין המבחן כאשר בית המשפט מטיל מבחן מבלי שקצין המבחן המליץ עליו או בניגוד להמלצתו.

את צו המבחן אפשר לשנות עקב הפרת תנאיו. כבר בשנת 1978 טען רייפן כי אין כמעט בקשות לשינוי צו או החלפתו עקב הפרת תנאיו, וכותב: "יש קציני מבחן, בייחוד בשירות המבחן לנוער, המגלים מידה רבה של סובלנות, והם ממשיכים שוב ושוב בניסיונות להשיג את שיתוף הפעולה של הצעיר למרות שתמיד מעלים חרס בידם. ואף על פי כן אינם מסוגלים להחליט להחזיר את התיק לבית המשפט. הם מתרצים זאת מסיבות שונות... במחשבה אי רציונאלית שיבוא יום ותסתמן דרך לשיתוף פעולה." (145).

שופט הנוער א' מלמד מתייחס בהרחבה לנושא סמכות בית המשפט והסמכות בטיפול. (2004), בספרו נוער במצוקה (תשמ"ג), הוא מקדיש לנושא שלושה פרקים, וכותב: "הצורך בסמכות וההתנגדויות לה מתקיימים בו בעת ובעונה אחת, 4 סיבות חשובות המצביעות על הצורך להעמיק את הקשר בין הסמכות לטיפול בתחום זה של המשפט" (154).

- א. חלק ניכר מהעבריינים אינו ניתן לשיקום ללא טיפול סמכותי.
- ב. חלק מהאנשים הזקוקים לטיפול לא יגיעו לטיפול אם לא תופעל עליהם סמכות, לפחות בשלב הראשוני של הטיפול.
- ג. הטיפול הסמכותי מאפשר סיטואציות חשובות להצלחת הטיפול, כמו הסיטואציה בבית המשפט.
- ד. התייחסות לגורמים: חרדה, קונפליקט עם הסביבה וסטיגמה, עולות בטיפול סמכותי ומסייעות לו, יותר מאשר בשיטות אחרות של טיפול.

מלמד (1988) מציג מיון של מופנים לטיפול סמכותי, מבחינת היחס שביניהם לבין הסמכות. הוא כותב שהטיפול הסמכותי מתאים לאנשים שחרדה ופחד מסמכות עשויים לעזור להם לרסן את פעילותם הא-סוציאלית, ולא לאנשים שלחץ וכפייה אינם משפיעים עליהם או אף מגבירים את התנהגותם העבריינית (330). לדעתו, חלק ניכר מהעבריינים לא ניתנים לשיקום ללא טיפול סמכותי, הסמכות מהווה כלי חשוב העומד לרשות המטפל. על המטפל לבחון את מקורות ההתנגדות לסמכות של המטופל ולהתייחס אליהם בעת הטיפול.

הפעלת סמכות בבית המשפט היא הסמלה של תפקידי המשטרה והתביעה מול הגישה הטיפולית. עבור חלק גדול מן הנידונים יש חשיבות למעמד סמכותי, במסגרת היוצרת התחייבות וכפייה, אשר הטיפול יהיה לאורם. "יש להדגיש, שלאורך הטיפול הסמכותי יש להימנע מהפעלת כפייה וסמכות ברמות מופרזות. ככל שהשימוש בטיפול סמכותי רב יותר, כן קטנים יותר הסיכויים להפגנת ערכים אצל המטופל ועומד החשש הסביר, שתוצאות הטיפול יהיו לטווח קצר בלבד, כך שעם סיומו של הטיפול תחול נסיגה במצבו של המטופל" (331).

לדעתו, הפעלת סמכות כבר בשלב הראשוני, היא תנאי להגעת מטופלים לטיפול ובסיטואציות בית המשפט יש הפגנת סמכותיות של התובע ושל השופט, ולה יש חשיבות בהמשך הטיפול. מלמד סבור שבטיפול יש תהליך של שיקום הסמכות באמצעות אישיות המטפל (380-381).

גם שופט הנוער א' שרון (1987), מנתח את תפקיד קצין המבחן וההיבטים הסמכותיים שלו, וכותב: "סמכותו של קצין המבחן מבוססת על חוקים וצווים של בית המשפט. תפקידו העיקרי של קצין המבחן הוא הפיקוח על הנבחן והטיפול בו. בית המשפט מעביר אליו את

האחריות לשלומו של הנבחן, להבטחת תפקודו התקין והתפתחותו החיובית לעתיד. כדי לתת לכך תוקף סמכותי, העניק המחוקק לקצין המבחן סמכות מיוחדת במינה, לפנות לבית המשפט על מנת לשנות את תנאי הצו, להפקיעו או להמירו בעונש, כאשר הנבחן אינו מציית לו. זוהי סמכות יוצאת דופן למי שאינו צד במשפט, ליזום את הנעתם מחדש של גלגלי ההליך הפלילי או לגרום לעצירתם" (9-10).

"ההפניה לשירות המבחן לנוער אינה נעשית מרצונו של המטופל. הדבר נעשה על ידי המשטרה, והקטינים נדרשים להתייצב במשרד קצין המבחן לנוער. כמובן שהם יכולים לסרב להתייצב, או להתייצב בליווי עו"ד, אך לדבר זה יש השלכה על המלצת קצין המבחן, או במקרה של חוסר התייצבות – אי המלצה – על החלטת המשטרה או בית המשפט. אין חובת שיתוף פעולה עם קצין מבחן בעת הכנת התסקיר, אולם לאי שיתוף הפעולה יכולות להיות תוצאות משמעותיות" (186).

ההפניה לשירות המבחן למבוגרים על ידי בית המשפט הינה חובה במקרים הבאים: כשיש אפשרות שיוטל עונש מאסר על הצעירים בגילאי 18-21, כשנסקלת הטלת צו מבחן; וכן הטלת צו שירות לתועלת הציבור. גם כאן האדם יכול לסרב לשתף פעולה עם קצין המבחן למבוגרים בעת הכנת התסקיר, אולם הוא יודע שהדבר עלול להשפיע על המלצתו של קצין המבחן ועל החלטת השופט.

"אחר מתן צו שירות לתועלת הציבור, מוטל הפיקוח על הוצאתו לפועל של השירות על קצין המבחן" (10) פיקוח זה יכול להיעשות באופן ישיר על ידי קצין המבחן או תוך כדי היעזרות בגורמים נוספים.

התייחסות מנהלי שירות המבחן למבוגרים

מ' הורוויץ (1965), שהיה מנהל שירות המבחן למבוגרים, אומר לגבי הקשר בין החברה והעבריינין: "קצין המבחן חייב לדעת תמיד, כי תפקידו נמסר לו על ידי החברה, ובתוכה הוא פועל. לפי חוק הוא מונה, ובית המשפט הוא שמפעילו. אך אם יזדהה רק עם הסמכות ודרישות החברה, לא ימצא את דרכו לעבריינין המורד בהן. אם יזדהה יתר על המידה עם העבריינין, לא יוכל לעזור לו להסתגל לתביעות החברה, התובעת מן הפרט שחי בתוכה" (59).

סקירה מקיפה על התפתחות שירות המבחן למבוגרים בחמישים השנה הראשונות, נעשתה על ידי **א' פלאי** (2003) שהייתה מנהלת השירות. בסקירה מנותחת התפתחותו של השירות במהלך השנים, ויש בה גם התייחסות לנושא הסמכות בטיפול של השירות. בסכמה את התקופה הראשונה בעבודת השירות (1951-1976), היא כותבת: "לסיכום, בתקופה זו נכון לומר שגישת היסוד של עבודת השירות התבססה על ידע מקצועי ועל יחס אנושי וחם אל המופנים, תוך קבלה אמיתית ואמפתיה" (64). לגבי התקופה השנייה (1977-1989) כותבת פלאי: "בתקופה זו מתבססת מרכזיות מעמד השירות בשלב הענישה, והשירות מתבסס כמערכת המסוגלת להציע תהליכי שיקום לעוברי חוק בוגרים בקהילה, תוך הגברת האמון בדרך זו" (77).

בתקופה השלישית לעבודת השירות (1990-1999) מתארת פלאי מצב שבו השירות מגדיר את עצמו מחדש: "כשירות חברתי במערכת אכיפת החוק והענישה, הנותן שירותי אבחון והתערבות לאנשים שהופנו לשירות על ידי המערכת המשפטית על שלוחותיה השונות" (77). "השירות תופס את עצמו בתפקידים המסורתיים של המבחן והשל"צ כאחראי כלפי בית המשפט על ביצוע שתי סנקציות עונשיות אליו" (80).

פלאי מבחינה בין מופנים לחקירה (להכנת תסקיר) לנידונים להתערבות קצין מבחן (49). בנושא הסמכות כותבת פלאי, "אחת השאלות הבסיסיות שקציני המבחן מתלבטים בהם ומתקשים איתן, הוא נושא השילוב בין עבודה טיפולית לבין פיקוח חברתי. העובדים רואים בדרך כלל סתירה בין השניים, למרות היותם קציני מבחן והם בוחרים להיות מטפלים כאשר תפקיד הפיקוח החברתי מוכחש או נדחה" (109). לדעתה, השימוש בסמכות ובכפייה הינו

חלק אינטגרלי ומהותי בעבודת קצין המבחן. כדי להתייחס לנושא מורכב זה, נערך בסוף שנות השמונים ניסיון לפרסם בחוברת את הזכויות של המופנים, להציג את השירות ותפקידי ואת הנדרש מן הפונה, כמו גם להבהיר את נושא הסודיות ובעיותיה. ואולם, בסופו של דבר החוברת לא פורסמה.

לגבי העתיד, כותבת **פלאי**, כי יש לבנות את מערכת היחסים בין המופנה-שלא מרצון עם קצין המבחן, אין לצפות ליחסי אמון מלא של המופנה, אולם "יש לתת למופנים להיות משתתפים פעילים יותר בהגדרת הבעיות שיהיו ועד להתערבות ולגייס אותם יותר לתהליך ההתערבות והפיקוח, למרות שלא בחרו בו, ולמרות שהוא מהווה ענישה בשבילם" (126).

ז' מור (1988), לשעבר קצינת מבחן מחוזית למבוגרים במחוז תל אביב, אומרת בדיון על ההתערבות הטיפולית בשירות המבחן למבוגרים: המלצות קצין המבחן לבית המשפט "יוגשו רק לאחר שבתהליך החקירה עבד המטפל עם המופנה והפכו להיות מטופל, דהיינו מי שנמצא בקשר עם בעיה ושיש בו הזדקקות לטיפול ורצון לשינוי בשלב זה, המתחיל עם ההמלצה לטיפול, והחלטת בית המשפט על העמדת האדם במבחן, מתחיל תהליך משותף הכולל שלושה שותפים: המטופל וסביבתו, המטפל ובית המשפט. בית המשפט הוא הזרוע השיפוטית חברתית שאפשרה את ההתערבות הטיפולית והמשמשת, בתהליך המתמשך של הקשר, "גורם מאציל סמכות והרתעה" (הדגשות במקור) (28-29).

נושא חשוב בתחום הטיפול הסמכותי הוא הכוחות של המטופל ויכולתו לקבל סמכות: יכולת בקבלת סמכות הורים, מורים, מפקדים בצה"ל ומעסיקים. כמו כן היכולת שלו להתמודד עם הצבת תנאים וגבולות כפי שמציג צו המבחן ודרכי טיפול אחרות. יש לזכור שחלק מבעיית העבריינות הינה עקב אי עמידה בגבולות. **ב' כספי (1965)**, לשעבר קצינת מבחן מחוזית למבוגרים במחוז תל אביב, מתייחסת לנושא זה ואומרת: "מגמת החקירה של קצין המבחן היא להכיר את האדם ובעיותיו ולמצוא את הקשר בין התנהגותו השלילית ובעיותיו. למעשה, החקירה היא עריכת מאזן בין הבעיות לבין גיוס כוחותיו של האדם לפתרון" (הדגשה במקור) (29). כהן בן ציון ובוכבינדר (2005), מפרטים נושא זה בספרם על שימוש בכוחות בעבודה סוציאלית.

פרסומים ומחקרים בנושא טיפול סמכותי בעשור האחרון

נושא הסמכות הוא נושא מרכזי בעבודתם של שירותי המבחן. בעשור האחרון הנושא בא לכלל ביטוי בעיקר במסמכים פנימיים, בנהלים ובהנחיות, במסגרות הכשרה, השתלמויות, הדרכה וימי עיון של שירותי המבחן וכן בפרסומים על מסגרות טיפוליות (ראה: הרטוף ואחרים (2003) מחקר על בית נועם, אידיסיס ושחורי (2003) הערכת מרכז היום לטיפול בעברייני מין, מכון ברוקדייל (2007) הערכה של תכנית ק.ד.ם. ובונין וחייטוב (2008) טיפול בעוברי חוק יוצאי ברית המועצות).

בהמשך יובאו פרסומים, לפי סדר כרונולוגי, המתייחסים באופן ישיר או עקיף לנושא הסמכות בטיפול (הערה: סעיף זה נכתב לאור הבקשה במכרז להתייחס לנושא הסמכות בתקופה האחרונה).

ברוור (2001) מתייחס להצדקה המוסרית להתערבות טיפולית סמכותית בעבודה הסוציאלית בכלל ובעבודת שירות המבחן בפרט. בתפיסה המקצועית של שירותי המבחן ניתן לשלב את ההתערבות הטיפולית עם פיקוח חברתי, תוך שימוש בסמכות כערך טיפולי מרכזי באמצעותו אפשר לגרום שינוי בהתנהגותו של המתבגר. "קצין המבחן מציע לנער תכנית טיפולית ובה גורם מרתיע שפירושו: אם לא... אז... כלומר, אם לא תגיע לטיפול ו/או לא תקיים את התנאים הנדרשים בטיפול, תינקט נגדך סנקציה חמורה יותר, למשל החזרת התיק לבית המשפט".

הוא מציג קווים מנחים לקצין המבחן בעבודה עם סמכות: מודעות לחובות, הוגנות, פתיחות, כנות, גישה ישירה, הצגת מגבלות הסודיות והסברתן, חיפוש אלטרנטיבות והזדמנויות לפונה, הבהרת סמכות קצין המבחן וגבולותיה ושיתוף בקבלת החלטות. הוא מציין ששירות המבחן

לנוער פועל באופן יותר סמכותי לגבי פוגעים מינית, זאת מאחר שבטיפול בהם אין דילמה קשה בהפעלת סמכות. ההזדהות של המטפל היא עם הקורבן, ויש תחושה של צורך להעניש את הפוגעים מינית. גישה זו שונה מהגישה לעוברי חוק אחרים כמו משתמשים בסמים שמכונים גם "נפגעי סמים" או עוברי חוק בתחומים אחרים.

מתוך סיכומי הרצאות ועבודות של קציני מבחן לנוער שהשתתפו בהשתלמות בנושא חוק המעצרים (שירות מבחן לנוער 2001). רק בעבודה אחת מוזכר נושא הסמכות: "גיבוש תוכנית טיפול מפורטת ומותאמת כבר בעת המעצר / חלופה נותנת תוקף סמכותי ברור לשיתוף הפעולה מצד הנער ומשפחתו" (עמוד 141).

ירון (2005) בהרצאה על סמכות מתייחסת בהרחבה למקורות הסמכות ומשמעותה לגבי המטפל. כאשר היא דנה במקרה ספציפי, היא מתייחסת לסיכון ולסיכוי של הטיפול הכפוי. היא מציינת את הקושי של המטופל להתמודד עם סמכות בגלל הרקע המשפחתי וחוסר סמכות הורית במובנה החיובי "נעדרת גבולות והכלה". הקשר עם אוכלוסייה מגוונת מחייב התייחסות שונה לסמכות ומשמעותה על רקע תרבותי. בסיכום היא שואלת: "כיצד לתת מקום לכל אותם ערכים חשובים, של אותנטיות, מימוש עצמי, חופש, מבלי "לזרוק את הסמכות מכל המדרגות", ולאבד בכך את היכולת שלנו להשתמש בה כעוגן מעניק ביטחון והכלה, להשתמש בה גם למען גדילתנו וגדילת האחרים, למען בניית סמכותנו ושל האחרים".

שרביט (2007) מציגה את נושא הסמכות בקורסי הכשרה של קציני מבחן ובפורומים נוספים. היא מתחילה בהגדרת סוגי הסמכות ומציינת שהסמכות היא: "הכוח המוענק לעובד המטפל להשפיע באמצעות הידע המקצועי והניסיון על חיי הלקוח". היא מאפיינת את המופנים שלא מרצון לגביהם מופעלת הסמכות, מתייחסת לתוכן האינטראקציה של המטפל- לקוח לא רצוני, וכן מציינת את ה: Testing, בחינת הסמכות של העובד המטפל, גבולותיו ומגבלותיו. היא ממשיכה ומפרטת את הזכות להגדרה עצמית ובחירת אלטרנטיבות, כתיבת הסכם-חוזה טיפולי מפורט – דבר המצמצם את ההתנגדויות, מפחית חרדות ומגביר ציפיות הדדיות, פיתוח המוטיבציה להיכנס לתהליך טיפול ומיומנות הטיפול.

ינאי וגרבלי (2007) מציגים תוצאות מחקר בנושא ההיוועצות בשירות המבחן לנוער כאשר ההדגשה היא על ההיבט הוולונטרי של התהליך. בשונה מהאופי הסמכותי המאפיין את התערבות קצין המבחן בדרך כלל.

קנאי (2009) מגדירה את העונשים ברמה בינונית, כעונשים שאינם קלים ואינם חמורים. הם כוללים מימד עונשי וכן טיפולי תוך הגבלות על החירות. בין העונשים הבינוניים היא כוללת: מבחן בתנאי מגורים או תנאים אחרים מגבילים. חובה על משתמש בסמים לתת בדיקת שתן, שירות לתועלת הציבור, וצירוף שלו עם צווי מבחן.

מהל ואחרים (2008) בתארים את פעילות בית המשפט לטיפול בענייני סמים כותבים: היתרון של השיטה "מעקב צמוד יותר של בית המשפט, תוך שימוש בסיטואציות המשפטיות לדרבון המטופלים/נאשמים". דיון תוך התייחסות השופט לתסקירים של קצין המבחן ושיחה לא פורמאלית מקדימה של השופט עם קצין המבחן (179). ביסוד ההצלחה בין השאר: "אימת הדין ותומכת מצבו המשפטי של המטופל. המדובר במטופלים שהגיעו למעצר, אשר הותרו אותם בברירת - מאסר או השתלבות בטיפול... ההליך הפלילי והחשש מנקיטת צעד עונשי חמור, מכוננים אצלם (המטופלים) את אי הנחת הנדרשת, ומתוך כך את הנכונות לקבל החלטה בדבר כניסה לתהליך טיפול עמוק וממושך" (182).

פלצר-אזולס ק' (2007), שירות לתועלת הציבור – "ענישה כמנוף ליצירת שינוי". המחברת מתארת את עונש השל"צ, הטיפול והתהליך שלו- אבחון האדם שבית המשפט דן באפשרות השל"צ, התאמתו למסגרת העבודה, הכנת התוכנית והפירוט שלה בתסקיר, החלטת בית המשפט ופיקוח ומעקב על ביצוע השל"צ וסיומו.

וינשטיין (2009) בהרצאה ביום עיון מתייחסת וינשטיין לנושא הסמכות בטיפול שירות המבחן למבוגרים. היא מתארת "מצב פרדוקסאלי וקשה מבחינה טיפולית, כאשר המטופל אינו רוצה בטיפול ולפעמים יש ניגוד אינטרסים בהתייחסות לטובת החברה ולטובתו של המטופל". בסוף ההרצאה היא אומרת: "הקשר עם קצין המבחן מאפשר התמודדות מתקנת עם בעל סמכות, ולכן על קציני המבחן להיות זהירים בישיבם על כיסאם ומודעים לעצמם- שימוש לרעה בסמכות, היכולת להשפיע על גזר הדין ועל חיים של אדם, מקנה כוח משכר לקצין המבחן ועלולה במצבים רבים לגרום לנזק רב למטופלים... בגלל הסיכונים האלה והחשיבות שניתנת לדמותו של קצין המבחן, תפיסת השירות בתחום זה מבוססת על התמקצעות ומקצועיות ועל שני עקרונות בסיסיים, הראשון, הדרכה אינטנסיבית, והשני, הקניית ידע".

בפרסום שירות המבחן למבוגרים "מעצבים שינוי" – גרסה ראשונה (2010), אין התייחסות ספציפית לנושא הסמכות. קבלת סמכות בשירות בצה"ל או בעבודה. נמצאו כמה התייחסויות עקיפות לנושא: קיימת התייחסות למוקד שליטה פנימי, ואין התייחסות ישירה למוקדים חיצוניים (46,47). שאלות לגבי ביטחון בקשר עם דמויות משמעותיות וגורמי תמיכה בטיפול (29,30).

בסקירת הספרות של וייס ונצור (2010) בנושא – "כלי הערכה מובנים להערכת עבריינים", אין התייחסות ישירה לנושא הסמכות: הטלת סמכות וקבלתה. התייחסות חלקית נמצאת בדיון בנושא "התובנה" (עמוד 71).

בחוברת שפורסמה על ידי שירות המבחן לנוער: "למידה מהצלחות" (רוזנפלד ואחרים 2010), יש תיאור מקרים של הצלחות בטיפול. להלן מובאים ציטוטים מתוך תיאורים אלה על השימוש בסמכות:

- המרת הליך ה"אי-תביעה" לתיק פלילי – "השימוש בסמכות החוק סייע במידה מסוימת למי לשתף פעולה. היא חשה הקלה דווקא משום שנאלצה להגיע לשיחות ולבדיקות שתן לא מתוך רצון, אילוץ שעזר לה גם להגיע וגם להיות פנויה יותר לטיפול ועסוקה פחות בהתנגדות" (33).
 - בקשה להזדמנות טיפולית בפני בית המשפט – "הצגתי בפני בית המשפט את נכונותה של מ' להיכנס להליך טיפולי. תמכתי במתן הזדמנות לנערה, תוך מחויבות לתוכנית הטיפולית" (73).
 - "בחינה משותפת עם הנער את חלופות המעצר, אני מבקשת מבית המשפט לשחרר את א' למעצר בית ומציעה תוכנית טיפולית" (84).
 - "בפגישה הראשונה עם ד' ואביה הבהרתי להם כי על פי החוק היא חייבת לשתף עימי פעולה. אמרתי לה גם שאני רוצה לעזור לה (הדגשה במקור) ומוכנה לעמוד לצידה אם תחליט לפעול ולעשות שינוי בחיים" (27).
 - הפעלת סמכות קצינת המבחן "תוך שימוש בהחלטת בית המשפט, על מנת לחזק מחויבות ולעודד מוטיבציה להמשך התהליך לקראת קבלת החלטות" (75). בסיכום מציינת קצינת המבחן את התועלת שהנערה הפיקה מהטיפול הסמכותי בשירות. "הטיפול הסמכותי" המוענק על פי החוק, מאפשר לא אחת לנערים/ות להיעזר בשירות בהיותו "רשת הצלחה אחרונה" בתקופה סוערת בחייהם.
 - האם לפונה עצמו זכות לקבל החלטות? גם כשהוא ממשיך ומבצע עבירות ופוגע בסביבה. מהו חלקו של קצין המבחן בתהליך? באלו מצבים על קצין המבחן לדווח על נפילות ונסיגות, כאיש סמכות וכמפקח, ועד כמה מתבקש דווקא "ללכת עם הנער" (87).
 - מצבים שהעובדת (ק.מ.) חוששת מפגיעה פיזית בה, כך שאינה פנויה לטיפול. המדריכה מדווחת "הגדרנו מחדש כי היחסים הטיפוליים בין הנער לקצין המבחן היא הסמכות, ואילו בעת המשבר נוצרה תמונת מצב לא נכונה, כאשר יחסי הסמכות התהפכו וזו הייתה בידי הנער" (95).
- בסיום החוברת, יש התייחסות של מנהל השירות לשני נושאים הקשורים בסמכות: גבולות העצמאות של קצין המבחן מול הסטנדרטים, וההנחיות של השירות המחייבים את קצין

המבחן, וההחלטה על תוכנית הטיפול, חלקו של הנערה/ה במסגרת הסמכות שיש לקצין המבחן על פי החוק (105, 106).

ינאי (2010), בחן את הערכת קציני המבחן למבוגרים לשינויים שחלו בשירות. בעבודה מקיפה זו מוקדש קטע לנושא הסמכות: "במסגרת צווים (של בית משפט) נוצר קשר אישי, טיפולי (סמכותי) (הסוגרים במקור (מ.ח.) בין עובר החוק שהורשע לקצין המבחן. עובר החוק חייב להבין את הנדרש ממנו ולהסכים לו בפני השופט (45-46)". שילוב של צו מבחן ומאסר על תנאי מחזק את ההיבט הסמכותי של הטיפול והשילוב שלהם.

אתגר ונדר (2008) בהציגן את הטיפול בעבריינים קטינים מתייחסות לנושאים של לקיחת אחריות על המעשה כאבן דרך לטיפול, הצבה ברורה של גבולות ושמירה על מסגרת טיפול קבועה וברורה, זאת גם לאור העובדה שהמטופל חי במציאות שבה אין לו גבולות. בנושא הטיפול הסמכותי הן כותבות:

"הטיפול המרתיע פירושו- "אם לא... אז..." כלומר, אם לא תגיע לטיפול או לא תקיים את התנאים הנדרשים בטיפול, תינקט נגדך סנקציה חמורה יותר... השימוש "בגורם מרתיע" מחייב שיתוף פעולה עם גורמי החוק כדי להבטיח את יעילות הטיפול" (221). "תפקיד הטיפול הסמכותי, לשקף את חוקי החברה והמציאות, לספק ולהמחיש באופן מידי, את תחושת הגבול שאבדה ושהתבטאה בפגיעה בקורבנות" (239).

נושא הטיפול הסמכותי נדון בכתיבתה של קצינת המבחן המחוזית לנוער **טל (2010)** בחוכמת המעשה (פנימי): "פחד מטיפול סמכותי-ערעורים על הסמכות בשירות המבחן לנוער". היא מציגה שאלות בנושא, היא מציינת שבשלב ראשון, כאשר נכתב חזון שירות המבחן לנוער בשנת 2008, נושא הסמכות לא נכלל בו. דבר שנעשה בניסוח הסופי של החזון.

בן עזרא (2005) ערכה מחקר על הטיפול הכפוי בקרב מתבגרים משתמשים בסמים: הקשר בין מעורבות קציני המבחן וההורים בתהליך הטיפול ובין הפסקת השימוש בסמים. היא מתארת את הטיפול הסמכותי של שירות המבחן לנוער ומשמעותו לקטין ולהוריו. היא מצאה כי "במשתנה סיבת ההפניה, נמצא קשר גבוה בין מוטיבציה פנימית לניקיון מסמים בסיום הטיפול, כך שנבדקים שפנו לטיפול בעקבות מוטיבציה פנימית יותר ניקיון מסמים בסיום הטיפול מאשר למופנים על ידי קצין מבחן: במשתנה סוג ההפניה- נמצא כי לפונים בהפניה עצמית, סיכוי גבוה יותר לניקיון מסמים בסיום הטיפול מאשר למופנים על ידי שירות המבחן" (24).

7. סיכום

פרק זה הוקדש לבחינת מאפייני הסמכות של קציני המבחן בישראל. סמכות זו מהווה שילוב של הסמכות המקצועית של עובדים סוציאליים, הפועלים על פי **חוק העובדים הסוציאליים (תשנ"ו-1996)** ושל הסמכות השלטונית המוענקת להם על ידי מערכת החוק והמשפט. בפרק הוצגו סמכויותיהם של פקידי הסעד בתחומים השונים, שהינם עובדים סוציאליים בעלי סמכויות שלטוניות חלקיות, המוענקות להם בתוקף חוק. מן הראוי להעיר שפקידי הסעד, לפי **חוק הנוער (טיפול והשגחה) תש"כ-1960**, ממלאים כיום תפקידים שבוצעו בעבר, עד לסוף שנות ה-60 במאה שעברה, על ידי קציני מבחן לנוער. פקידי סעד לפי חוק הנוער וקציני המבחן מופיעים כיום לפני בית המשפט לנוער.

בפרק הוצגו החוקים המקנים לקציני המבחן את סמכותם לגבי מטופליהם וההתייחסות להפרת תנאי המבחן והשל"צ.

כמו כן, הטיפול הסמכותי של שירותי המבחן הוצג בפרק משלוש נקודות ראות: האחת – התייחסותם של שופטי הנוער הראשונים; השנייה – התייחסותם של מנהלי שירותי המבחן הראשונים, והשלישית – פרסומים על שימוש בסמכות בעבודת שירותי המבחן בעשר השנים האחרונות.

פרק ג' – מיומנויות בטיפול הסמכותי

נושא המיומנות בטיפול סמכותי והשלכותיו על פעילות שירותי המבחן מפורט במסמך – הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן, שיטות התערבות ומסגרות פעולה, תנאי כניסה לתפקיד והכשרה לביצוע התפקיד, וכן, הפעילות על פי החוקים הנותנים סמכות לעבודת קצין המבחן. בפרק זה נתייחס לשלושה היבטים של מיומנות בטיפול סמכותי:

א. הטיפול במופנים לשירותי המבחן כלקוחות שלא מרצון: היכולת לאבחן, לערוך חקירה פסיכו-סוציאלית, להציב מטרות טיפוליות ולכתוב חוות דעת לבית המשפט ולגורמי אכיפת החוק האחרים..

ב. היכולת להביא את הפונה לתובנות באשר לאירועי חייו לשם שינוי דפוסי התנהגותו הפוגעים באחר.

ג. המסגרת המיוחדת של הטיפול כפי שהיא מתבטאת בנהלים ובתדריכים שהשירות מפרסם (בדומה לפרוצדורות שנהוגות במקצועות אחרים).

במילון אבן שושן (1998), מיומנות היא: כושר פעולה, יכולת וזריזות לביצוע פעולות. לפי אלקלעי (1970) Skilled פירושו מיומן, מומחה, מקצועי, מוכשר ובעל ניסיון.

ההתייחסות במסמך תהיה למתרחש בישראל ולנסקר בספרות המקצועית בעולם, ובמיוחד לארבע המדינות שנבחרו: קנדה, ארה"ב, אנגליה וניו-זילנד. הדבר נעשה מאחר ונושאים אלה הינם כלליים ואינם ייחודיים למדינה מסוימת או לשירות מבחן מסוים, למרות שתוכן הפעילות של כל שירות שונה.

1. המופנים לשירותי המבחן – "לקוחות שלא מרצון"

אחד האתגרים העומדים בפני מטפלים בשירותי תקון הוא גיוס הלקוחות לטיפול. עוברי החוק, קטינים ומבוגרים כאחד, המחויבים בדרך כלל על פי החוק להיות במגע עם עובדי רווחה (פונים לא וולונטריים), נוטים להכחיש או להפחית מערך התנהגותם הבעייתית, ולהימנע מהשתלבות בטיפול אשר נועד לשנות דפוסי חייהם העבריינים (רוזנפלד, 1984, Chui, & Ho, 2006). מציאות זו מביאה את המטפלים העוסקים בטיפול מתקן לעמוד בפני מספר דילמות, קונפליקטים ערכיים ואתיים: הם מתבקשים לחולל שינוי פנימי של המטופל אך הם נדרשים גם לשמש כמפקחים חיצוניים על המטופל, הם מתבקשים להתחשב ברווחת הלקוח אך גם נדרשים לשמור על טובת החברה, הם תומכים בזכות המטופל להגדרה עצמית אך נדרשים להשתמש בסמכות מגבילה (סלונים – נבו 1994).

פרספקטיבה היסטורית מלמדת על מחלוקת מתמשכת בתחום הטיפול בעבריינים בין מי שגרסו כי השימוש בסמכות הוא חלק מהותי ובלתי נפרד מן הטיפול, לבין אלה הטוענים כי הטיפול חייב להיות מבוסס בעיקר על גילויי אהדה לעברין, נכונות לעמוד לצידו (בין פיקוח לטיפול, כפייה לרצוניות) ולתמוך בזכותו להגדרה עצמית (רוזנפלד, 1984, סלונים- נבו, 1994).

עובד סוציאלי במסגרת סמכותית אינו נבחר על ידי המטופל, והוא אמור לתת ייעוץ מחולל שינוי אצל המופנה אליו. המטפל מאבחן ומעריך את הבעיות והקשיים של המטופל המצריכים שינוי, בשל העובדה, כי חלק לא קטן מן העבריינים אינם מעוניינים בשינוי התנהגותם, וממשיכים לסכן את עצמם ואת סביבתם. הטיפול מחייב שימוש מכוון בסמכות שהחוק מקנה על מנת לקדם את השינוי המיוחל – קרי הפסקת העבריינות. העובד הסוציאלי עושה שימוש בסמכות החוקית על-מנת לכפות טיפול על המטופל, באותה העת הוא שואף כי הסמכות תיהפך לסמכות מקצועית הוגנת ומיטיבה.

קיים שילוב של ההיבט הסמכותי וההיבט הוולונטרי בעבודת שירותי המבחן. הדבר נובע מכך שתסקיר קצין המבחן מוגש לבית המשפט לפני גזר הדין ולאחר שהתקיימה שיחה של עובר

החוק עם קצין המבחן. הנדון למבחן נדרש להסכים להיות תחת צו המבחן וחותר מרצונו על הצו ותנאיו, יתכן שהסכמתו נובעת מחומרת האלטרנטיבה במידה ויסרב לחתום על הצו.

על פי שניט (1988) המקובל ביחסים בין לקוח לבין מטפל, מבוססים על התקשרות מרצון אך ייתכן מצב שבו ייווצרו יחסי גומלין טיפוליים מכוח החוק. יחסים אלה אינם מותנים בהסכמת הלקוח לשיתוף פעולה, מלכתחילה או בדיעבד, כי אם בקביעה חד צדדית של גורם שהוסמך לכך, שקובע שהלקוח זקוק להגנת החוק. המשותף לאוכלוסיית לקוחות "בעל כורחם" הוא – המגבלה שלהם לדאוג לענייניהם בעצמם מחמת גיל, מצב נפשי או שכלי. לאור האמור לעיל, אין לדבר בנסיבות אלה על טיפול סוציאלי במובן המקובל, אלא על "ענף" מיוחד של טיפול סוציאלי בחסות החוק.

נבו-סלונים (1994) מגדירה את הצרכנים של הטיפול המתקן הסמכותי כפונים שלא מרצון. במאמרה "טיפול בפונים שלא מרצון" היא מביאה מספר הבדלים בין הטיפול בפונים מרצון (טיפול וולונטרי) לבין פונים שלא מרצון (טיפול סמכותי):

1. מי מגדיר את הבעיה לטיפול – הפונה או המטפל? הבעיה לטיפול של הפונה הלא רצונית מוגדרת על ידי אחרים, ואילו הפונה הרצונית מגדיר את בעייתו בעצמו.
2. התמודדות עם התנגדות – מטפלים אשר רואים אתגר בהתמודדות עם התנגדות. בשירות מבחן לא יזכה המופנה בשיקום אם אינו מכיר בבעיותיו, ובמקרה שיתנגד לטיפול תופעלנה הסמכויות המשפטיות של קצין המבחן והחזרתו לבית המשפט.
3. מידת האמון והכנות – אמון וכנות הם הבסיס לקשר טיפולי. האם יתכן אמון כאשר איום בית המשפט נמצא ברקע? האם תתכן כנות כאשר תאור ההתנהגות העבריינית עלול לסכן את הפונה? האם הסתגרות תיתפס בהכרח כחוסר שיתוף פעולה?
4. העברה והעברה נגדית בטיפול – מטפל בפונה שלא מרצון הוא לא דמות אובייקטיבית שאליה משליך המטופל את הרגשותיו ויצריו, אלא אנשים שיכולים לשלוט בחייו. כעסו של המטופל על המטפל אינו רק השלכה, אלא זאת תגובה רגשית אמיתית על איום ועל הכוח הממשי שיש למטפל. לעומתו המופנה הרצונית, יש רגשות כלפי המטפל היכולים, ביתר קלות, לשמש מראה לעולמו הפנימי (נבו סלונים 1994)

Ivanoff ואחרים (1994) מגדירים את ה-Involuntary Client כך: "מטופל בכפייה הינו אדם, המקבל טיפול משירותי רווחה, אבל לא פנה אליהם בעצמו. למופנה אין מוטיבציה לקשר עמם, כדי להשיג את מטרותיהם. המופנה הגיע לידיעת השירותים הציבוריים בשל בעיה חברתית שהינם מחויבים לטפל בה עפ"י חוק (כמו: אסיר משוחרר או על פי צו בית משפט)". (עמודים 4-5). הוא ממשיך וכותב שבהפניה כפויה, המטופל יכנס להליך טיפולי אם יסכים לחוזה הטיפול או לתנאים שמציב המטפל הסמכותי. רבים מהמופנים לא יכנסו לטיפול מאחר ואינם מבינים את התועלת שבו.

דביר (2007), קצינת מבחן למבוגרים, כותבת על המעבר בטיפול מסמכות מגבילה לסמכות מכילה: "המצב פרדוקסאלי מבחינה טיפולית, כשקצין המבחן נדרש לסמכותיות, להצבת גבולות ולהתנהגות מקובלות ונורמטיביות, אולם בו זמנית עליו לקבל ולהכיל את המטופל. צירוף זה, בין הגבלה להכלה נשמע אולי מנוגד וסותר, אולם ניתן לראות זאת כמיומנות נרכשת, מתפתחת וחיונית לסוציאליזאציה המקצועית של קצין המבחן. "הסמכות המגבילה נדרשת לצורך הפסקת העבריינות ותחילת השיקום, ואילו ההכלה נדרשת לצורך עיבוד החלקים ההרסניים, דבר החיוני לצורך שיקום אמיתי ויצב לאורך זמן" (24).

היא מדגימה את הנושא בטיפול בצעירה. בסיכום ההתערבות מוצגים השלבים של הטיפול והמעבר מסמכות מגבילה לסמכות מכילה. השלבים שזורים זה בזה ויש בהם צעדים קדימה וצעדים אחורה:

- א. שלב הסמכות המגבילה - הגדרת גבולות ובחירה עבור המטופל ושמירה עליו.
- ב. דיאלוג על הרגשות המעורבים סביב הסמכות.

ג. שימוש ב- Enactment ובמרידה בסמכות – הכלת התוקפנות והעוינות של המטופל וההתמודדות עם רגשות אלה.

ד. סמכות מכילה – לקראת עצמאות הולכת וגוברת. "להצלחת הטיפול אנו נדרשים, כקציני מבחן, בשלב מתקדם של הטיפול, לעבור מהסמכות שניתנת לנו מתוקף החוק, לדיאלוג עם המטופל מתוך סמכות מקצועית, ולהיות עבורו עוגן להתמודדות עם קשייו" (38).

Ivanoff ואחרים (1994) מציינים כי בעת הראיון יש להגדיר עם המופנה מהן בעיותיו העיקריות, לבחון האם הבעיות מספיק חשובות להתערבות, ומה הציפיות לשינוי. כמו כן, בראיון יש להכין את המופנה לקראת הטיפול ואת הסביבה שבה הוא נמצא. קצין המבחן צריך להבהיר למטופל מהי המשמעות של הסמכות שלו, מה גבולותיה, באילו דרכים היא תופעל ומהן מגבלות הסודיות של הקשר ביניהם. יש להימנע בעת הראיון משיפוט מוסרי וביקורת, ומהבטחות שאין באפשרות קצין המבחן לעמוד בהן. יש לתת אפשרות למטופל להיות שותף בהצבת מטרות הטיפול ואמצעיו באמצעות הצגת כל האלטרנטיבות העומדות לרשותו ותוצאותיהן האפשריות, ומתן אפשרות בחירה ביניהן.

כאשר Cameron (2006) מציג במחקר מקיף את "הדברים שעובדים" בטיפול בעבריינים בוגרים, הוא מציין כדבר ראשון את הסמכות: "החוקים או העונשים הפורמאליים ברורים ומוצגים בהירות למטופל". גורם נוסף ש"עובד בטיפול" הוא איכות היחסים הבינאישיים בין המטפל למטופל המבוססים על אמפתיה, קומוניקציה פתוחה ואמון (76).

המאפיינים של פונים שלא מרצון שמופעל כלפיהם טיפול סמכותי, שרביט (2007):

- הלקוח מופנה ואינו פונה.
- הגדרת הבעיה נעשית לא על ידו אלא על ידי החברה.
- עקב בעייתו הוא עשוי עלול לפגוע בעצמו או בזולתו.
- המניע להסכמת המופנה לטיפול הוא הרצון להימנע מעונש.
- חופש בחירה מצומצם.
- פעילות המטפלים מעוגנת בחוק.
- ההתנהגות הפוגעת עומדת במוקד ההתערבות.
- הצלחת הטיפול היא הפחתה או הפסקה של ההתנהגות הפוגעת.
- ההתערבות הסמכותית מתבצעת בכפוף לערכים ולעקרונות של מקצוע העבודה הסוציאלית.
- שימוש בסמכות כמנוף לשינוי.

2. הגדרת הבעיה ומטרות הטיפול

אחת הסוגיות המעסיקות אנשי מקצוע בשרותי תקון קשורה להגדרת הבעיה/ות לטיפול, וכפועל יוצא מכך, הגדרות מטרות ההתערבות. הבעיה לטיפול בפונה שלא מרצון היא אותה התנהגות שהפכה אותו למטופל בכפייה, מכאן, שהבעיה לטיפול של הפונה שלא מרצון איננה מוגדרת על ידי הפונה עצמו כי אם על-ידי אחרים, והמטפל אינו יכול להתעלם מהגדרה זו. אם המטפל ירצה להתמקד בבעיה אחרת מזו שהובילה לטיפול כפוי, יהיה עליו להראות כיצד הטיפול ישפיע על ההתנהגות שגרמה להתערבות החוק. עם זאת כפי שעולה, מטופלים שלא מרצון רבים עשויים לסרב להכיר בקיומה של בעייתם, גם אם משמעות אי ההכרה בה היא הסתכנות בעונש (סלונים- נבו, 2005).

בקוד האתיקה של איגוד העובדים הסוציאליים בישראל (1997) כתוב כי "האחריות העיקרית של העובד הסוציאלי היא כלפי לקוחותיו. עליו לשקול היטב, בכל פעולותיו המקצועיות, את משאלותיו ורצונותיו של הלקוח". מכאן עולה השאלה האם וכיצד ניתן להגדיר מטרה משותפת, המקובלת על המטפל והמטופל, ואשר מימושה ישפיע על הפחתה/הפסקת ההתנהגות הבעייתית בגינה הופנה.

בספרות מודגש כי הבעיות ונושאי הטיפול צריכים להיות מובנים וברורים לשני הצדדים. המטרות צריכות להיות ברורות ובנות השגה, כך ניתן יהיה לנהל את הטיפול ולהעריך תוצאותיו (סלונים-נבו, 2005).

Trotter (2006) סבור שכאשר מטרות השינוי נכפות על הלקוחות לא יתרחש שינוי אמיתי. על-פי גישתו, מיקוד בצורכי הלקוח, בבעיותיו ובמטרותיו, יביא להפחתת ההתנגדות מצד הלקוח. לעתים, המטרות של הלקוח עלולות להיות לא ממוקדות, אך מחקרים הראו שוב ושוב שיש "ללכת עם הלקוח" ולהתכוון אל המטרות שהוא מביא. התשובה לשאלה מהי מטרה טובה לטיפול, מקבלת מענה על פי נטייתו המקצועית של המשיב. מטפלים דינאמיים יטו להציע מטרה כמו שיפור מודעות עצמית, הגמשת הגנות נוקשות, והפחתת גילוי התנהגות הרסנית. בטיפולים ממוקדים קצרי מועד, הצורך בהגדרת מטרה להתערבות במונחים אופרטיביים הוא רכיב מרכזי בטיפול. מתוך אמונה ששינוי, אפילו קטן, בחיי הפונה יחולל שינויים נוספים בחייו ובחיי משפחתו. גם בטיפול ארוך יותר, הגדרת מטרה להתערבות עוזרת במיקוד, בהנמכת ציפיות וביצירת אווירה של תקווה. לאחר שהמטרה הראשונית הושגה, ניתן להגדיר מטרות נוספות בהמשך.

מטרה טובה בטיפול מאופיינת בכמה תכונות:

1. היא צנועה
2. בת השגה במסגרת הטיפול המוצע
3. משמעותית למטופל
4. מוגדרת בצורה אופרטיבית
5. מוגדרת בצורה חיובית כעשייה או כתחושה חדשה, ולא כהעדר תסמין או כאב.

הגדרה כזו של מטרה להתערבות מצמצמת את האפשרות של כישלון ומגדילה את הסיכוי כי ההתערבות תהיה חוויה חיובית למטופלים (סלונים-נבו, 2005).

אם תופסים את הטיפול כתהליך המורכב משלבים, ניתן להציב מטרות לכל שלב. מטרות צנועות אך משמעותיות למטופל המוגדרות בצורה אופרטיבית, מגדילות את הסיכוי להצלחה ומונעות חוויית כשלון. כשמטרה מושגת, רצוי להגדיר מטרות חדשות לשלב הבא בהתערבות. בעזרת המדידות הנעשות לאורך התהליך, ניתן לראות אם הגענו ליעד וניתן להתקדם, או שיש להמתין זמן נוסף בשלב כלשהו לפני שמתמודדים עם מטרות נוספות. בכל שלב ניתן להגדיר אופרטיבית בעיה להתערבות, וממנה לגזור מטרה שאותה רוצים להשיג. בחירה והגדרה נכונות של נקודת המוצא, של תחנות הביניים, ושל היעדים הסופיים, עשויות להגביר את סיכויי ההצלחה (סלונים-נבו, 2005). תהליך זה של הגדרת הבעיות לטיפול, גזירת מטרות הטיפול ודרך יישומן, נשען בשנים האחרונות יותר ויותר על הערכת סיכון וצרכים של הלקוחות.

סלונים-נבו (1994) מציעה מספר אפיונים המיוחדים לבעיות הטיפול בפונים שלא מרצון: הבעיה לטיפול (הבעיה שבעטיה מוגדר המטופל כלא רצוני) תיקבע על-ידי המטפל כמוקד הטיפול, ותישאר כזו במשך כל התהליך הטיפולי. במשך הטיפול ייעשה שימוש בסמכות משפטית על מנת להגביר את הסיכוי לפתור את הבעיה הנידונה, רק במקרה של צורך בלתי נמנע, ויש להבטיח שלא יהיה שימוש בסמכות כזו לשום מטרה אחרת. אפשר להשתמש בטכניקות התערבות שונות, אך יש להוכיח שטכניקות אלה קשורות לפתרון הבעיה המוצגת. היחסים בין המטופל למטפל יהיו פונקציונאליים, כאשר המטרה היא שיפור המצב הבעייתי. לכן, אין המטפל צריך להדגיש אמון, כנות ופתיחות או פירוש של ההעברה. המטפל יסביר לפונה ברורות למה עליו לצפות במשך תהליכי הטיפול ומהם אפיוניו הייחודיים, כולל היכולת של המטפל להשתמש בסמכות משפטית וההגבלות על סמכות זו. בכל עניין שאינו קשור לבעיה המוצגת יהיה אפשר לטפל (אם המטופל מעוניין בכך), אחרי שבעיה זו תבוא על תיקונה. אז ייחשב המטופל למטופל מרצון, והנחיות אלה כבר לא תהיינה רלוונטיות.

האבחון הראשוני והצבת מטרות הטיפול נעשה במסגרת אינטייק מובנה. קראוס וברוור (2001) מציגים בפרק על הראיון המיוחד המתבצע על ידי שירות המבחן לנוער את ההיבט הסמכותי

בראיון. היבט זה הינו תוצאה של הפניה של המשטרה או של בית המשפט ואינו וולונטרי. הקטין, וכן המשפחה, נדרשים לחשוף מידע השמור אצלם ואין ברצונם לחושפו. תוצאות הראיון הינן משמעותיות לגבי הקטין והמשפחה, מאחר וקצין המבחן מעביר חוות דעת למשטרה על המשך הטיפול בתיק, תסקיר לבית המשפט, וכן חוות דעת ליועץ המשפטי לממשלה. תוך כדי ריאיון עולות כמה דילמות "טיפול כפוי מול יחסי אמון בתנאים מגבילים" (209). העברת המידע שנחשף בהליך הריאיון והטיפול לגורם חיצוני (210) והדילמה של אינטרסים שונים של הקטין ושל המשפחה (211).

השפעת הסמכות הינה גם גלויה וגם סמויה, כפי שנמצא במחקרים שונים. התשובות והתגובות של המטופלים מושפעות משפת הגוף, מטון הדיבור ומצורת הביטוי של המטפל בצורה תת הכרתית. כשהלקוח נמצא תחת לחץ ופחד, קשה להגיע למצב של אמון והידברות בונה. לפי (Rooney 2009) יש בעבודת שירות המבחן שימוש לא אתי בכוח, דרך הניסיון לשנות דעות של לקוחות, במיוחד אם הם לא מודעים לאפשרויות העומדות בפניהם והשלכותיהן. לדעתו, השימוש בשכנוע או בחיזוקים ובהטבות, מעוות, ועלול לפגוע באמון לטווח הארוך, במיוחד משום שלעיתים אין אפשרות לספק את ההטבה המובטחת.

המטפל עצמו חייב להתמודד עם נושא הסמכות ולמצוא את מקומו בתוך התפקיד. הקושי בא לידי ביטוי בנטייה לקיצוניות או בהזדהות עם כללי המערכת הברורים והנוקשים, או בהזדהות אנטי-ממסדית עם הלקוח. בעבודתו של קצין המבחן יש למצוא דרך לשלב את הסמכות בתפקידו בצורה יעילה, אך מבלי להסוותה. כשבעל הסמכות אינו מרגיש בנוח בתפקידו או לא מסוגל להתמודד איתו, הוא נוטה להימנע מהחלטות או לאמץ החלטות קיצוניות (Studt 1959).

מטרת המבחן הינה לעזור ללקוח לבנות את דימויו העצמי, כך שיהיה מסוגל לקבל החלטות בריאות יותר לגבי עתידו. הפעלת סמכות עליו עלולה לגרום לו להרגיש תלוי, חסר ערך ולא מסוגל לקבל החלטות בריאות בעצמו. בתגובה למצב זה הוא עלול להביע התנגדות למטפל ולמערכת, דבר שייתן לו הרגשה טובה יותר מאשר חוסר הביטחון ותחושת חוסר הערך שאיתם הוא מתמודד.

Kawin (1953), סגנית קצינת מבחן בבית המשפט לענייני משפחה בשיקגו, ארה"ב, ממליצה על

4 טכניקות לשימוש נכון בסמכות:

1. יחס איתן וברור, אך ללא נוקשות.
2. עקביות.
3. הגבלת מספר האיסורים, לאלו שהינם הבסיסיים ביותר ומובנים ללקוח.
4. הימנעות מהשפלות והטרדות מיותרות.

"הלקוח יוחזר למצב רגשי בריא רק כשיהיה מסוגל להיפטר ממערכת הסמכות. זהו תהליך הדרגתי שדורש תכנית טיפולית שמעניקה ללקוח אחריות למעשיו בשלבים. מבין כל מערכות הענישה, קציני מבחן נמצאים במקום אסטרטגי לגשר בין כניעה לסמכות ובין הובלה עצמית (Self direction)". כמובן, כל התהליך תלוי בגודל המעמסה של קצין המבחן.

3. התנגדות המופנה לטיפול והתמודדות עימה

מקובל למקם את הפונים לשרותי רווחה על רצף של רצונות הפניה לפי שלוש קטגוריות: הראשונה – עד כמה חמורות תהיינה התוצאות אם יסרב האדם לקבל טיפול; השנייה – מהי מידת החופש שיש לפונה בבחירת המטפל שלו; והשלישית – איזה חלק מתוך התהליך הטיפולי עצמו, מבוקר על-ידי מדיניות, תקנים ומשאבים חיצוניים. הלקוח בשרותי תקון מצוי לרוב במקום הנמוך ביותר על רצף הרצונות, ומקובל להתייחס אליו כמי שמביע התנגדות לתהליך הטיפולי מעצם העובדה כי לא ביקש להסתייע בטיפול.

Chui & Ho (2006) – טוענים כי בספרות המקצועית מחליפים לפעמים המונחים 'לא וולונטרי' ו- 'התנגדות' זה את זה. על-פי השקפתם, לא וולונטרי מתייחס למצב נפשי בו נתון הלקוח. לעומת זאת התנגדות זו התנהגות העוזרת הליך טיפולי. לעיתים קרובות לקוחות שמגיעים לטיפול שלא מבחירה, מראים התנהגות שמאופיינת בהתנגדות, שבאה לידי ביטוי בחוסר מוטיבציה להליך הטיפולי. לקוחות מתנגדים עלולים לא להכיר או להתעלם מהעובדה שיש להם בעיה, ולכן הם עלולים לא לרצות לקחת חלק בתהליך הטיפולי. ההימנעות שלהם תהיה כדי למנוע שינוי בחיים שלהם. עם זאת, לקוח לא וולונטרי לא יהיה לקוח מתנגד באופן אוטומטי. למשל אדם שעבר עבירה, ובצו של בית משפט מחויב לקחת חלק בתוכנית שיקומית, עשוי לנצל את ההזדמנות להביט קדימה ולעשות שינוי התנהגותי ממש. כך לדוגמה מחקרים מראים שמכורים לסמים שהופנו לטיפול לא הרגישו את הכפייה בכך, אלא דיווחו על השתתפות פעילה ורצונית בטיפול (Longshore, et.al, 2004).

אחד המשתנים אשר יכולים להשפיע בצורה ניכרת על עמדתו הרגשית והתנהגותית של המטופל הוא גישתו של המטפל. לא פעם מאשימים מטפלים את הלקוח באי רצונו להשתנות. אולם התנגדות בטיפול יכולה להתקיים גם אצל המטפלים, ועשויה לנבוע לאו דווקא מהתנהגות הלקוחות במפגשים ביניהם, אלא מן האופן בו מקטלגים המטפלים את הלקוחות שלהם על פי יכולותיהם. כך לדוגמה מתארים צ'וי והו במחקרם על טיפול בנוער בסיכון (Chui & Ho, 2006) כי כאשר אנשי המקצוע תייגו את הנערים במצוקה כנוער נושר, פושע, בעייתי נכשל וכו', בחרו הנערים שלא לבוא במגע עם אנשי המקצוע, ואף לא לדבר על לנהל איתם קשר טיפולי. נתיב זה של תיוג, המוביל לחוסר שיתוף פעולה, עשוי ליצור "מעגל קסמים", כאשר נוצרת פעמים רבות נטייה לראות את טובת הקהילה או הסוכנות במקום את טובת הלקוח.

כדי להבין את התנגדות הלקוח חשוב להכיר בעובדה כי מערכת היחסים בין הלקוח למטפל מושתתת על סמכות, וכי מהלקוח נלקח החופש או האפשרות לבחור. לכן לקוחות לא וולונטריים עלולים להתנגד לטיפול מכיוון שזהו הדבר היחיד שעליו יש להם שליטה - האפשרות להתנגד היא בין הדברים היחידים שעדיין הם יכולים לבחור אם לעשות או לא. זאת ועוד, לקוחות עלולים לראות את הסוכנות בכלל, ואת העובד בפרט, כמייצגים את האינטרסים של השלטון, ולא את האינטרסים שלהם, ולכן הם בוחרים שלא לשתף פעולה עם העובד. סיבה אחרת להתנגדות היא העובדה שתהליך טיפולי טומן בחובו שינוי. תהליך זה של למידת התנהגות חדשה בדרך כלל כולל תחושות של תסכול, כעס וקונפליקטים. אנשים יאמצו דרך התנהגות חדשה רק כשתוצג להם דרך התנהגות חדשה שמספקת אותם ושלא גורמת להם לחוש מתח רב וחרדה. על תהליך התמודדות והשינוי, ראה דביר (2007).

התנגדות ביחסים טיפוליים היא בעצם בעיה באינטראקציה בין המטפל ללקוח והיא באחריות שניהם ולא באחריות הלקוח לבדו. ההתנגדות יכולה להתעורר בשלבים שונים של הקשר עם מטופל לא וולונטרי, ולהוות אבן נגף בטיפול. לקוח לא וולונטרי יכול להפוך להיות וולונטרי ולהיפך, בהתאם לשאלה האם הלקוח יראה בטיפול דבר שהוא רוצה בו או לא, המעבר תלוי גם במידה שבה העובד הסוציאלי יצליח להניע את יחסי הסמכות עם המטופל מכפייה לוולונטארית, כזו שתאפשר למטופל לחוש חופשי יותר לבחור, למרות שנכפתה עליו הגעתו. למקום, למיומנויות ולמודעות של המטפל, כאמור, משקל של ממש בתהליך זה.

הביטוי השכיח להתנגדות הוא חוסר מוטיבציה לשינוי ו/או סירוב להודות בקיומה של בעיה. ההתנגדות יכולה לקבל ביטוי בצורות שונות: שתיקות, איחורים, אי הגעה למפגשים, חוסר רצון לחלוק את הרגשות הפרטיים, ניסיון לשלוט בשיחה, דיבורי סרק, דחיית מסרים של המטפל, שקרים, ביטויי כעס ועוד.

Rooney (2009) כותבת שהגישה המענישה כלפי המטופל עלולה להביא למאבקי כוח עמו. כדי להתגבר על ההתנגדות, היא ממליצה להשתמש בטכניקות של "בקשה פעולה" - עידוד לקבלת ערכים חברתיים חיוביים וחיזוקים למטופל המתנהג לפי הכללים החוקיים. היא סבורה שהבנת התנהגות המטופל תעזור לקצין המבחן להתמודד עם ההתנגדות לטיפול. היא מציינת

את הסיבות הבאות להתנגדות: שמירת דימוי עצמי חיובי על ידי הקשחה של עמדותיו והתנהגות עבריינות, התנגדות למערכת אכיפת החוק והמשפט, שמירה על מעמדו החברתי של המטופל בקבוצתו החברתית והרצון להיות בה דומיננטי ואגרסיבי.

היא מציינת גם שלעיתים קרובות ההסכמה לטיפול ושיתוף הפעולה עם המטפל אינם אמיתיים, והמטופל "משחק" ומעמיד פנים של שיתוף פעולה. הוא למד להתנהג כך תוך כדי טיפול, במיוחד אם הוא נמצא בטיפול ממושך.

Ivanoff et.al (1994) ממליצים להתגבר על ההתנגדות באמצעים הבאים: להסביר למטופל בצורה ברורה וכה על משמעות הטיפול הכפוי ותהליך המבחן וחיזוק המוטיבציה לטיפול, לתת מידע על אפשרויות טיפול ומסגרות טיפול אלטרנטיביות.

Cingolani (1994) טוענת שההתנגדות לטיפול כפוי היא צפויה. לדעתה, ניתן להשתמש בהתנגדות זו ככוח ומוטיבציה בטיפול. היא ממליצה:

- להימנע מניסיון לסגור חוזה טיפולי במפגש הראשון, משום שעל פי רוב אין אפשרות להצליח בכך והדבר גורם להגברת הקונפליקט.
- יש להשתמש בעימות תוך ראיית עולמו של המטופל.
- הקשר הראשוני צריך להיות משא ומתן על הגדרת הבעיה של המטופל. תפקידו של המטופל וטיב הקשר ביניהם, זאת לפני שנכנסים לפרטי הטיפול.
- על שירות המבחן לנסח מערכת כללים אתיים של מטופלים שלא מרצון. כללים אלה יעזרו לקצין המבחן בקבלת החלטות במצבים של קונפליקטים בין המטפל למטופל, וכן במצבים נוגדים.

על המטפל להיות ער למצב שהמטופל לא יגלה התנגדות ישירה ויבצע את המוטל עליו כשהוא "משחק אותה", מבצע את המוטל במינימום האפשרי ותוך "הצגת" המטופל המקבל סמכות מציית לה ופועל לפי ציפיות קצין המבחן. מצבים אלו יכולים להיות גם בהדרת עורך הדין של המטופל, בעיקר בשלב הכנת התסקיר.

כמה דרכים להתמודדות עם התנגדות (בוסתנאי-גור וחובב) (בדפוס):

נכונות להתחיל מן המקום בו נמצא המטופל – הימנעות מתיוג, מידע על בעיותיו של המטופל והסביבה בה חי וגדל, ניסיון להתחבר אל הרגשות של המטופלים ואל דרך הסתכלותם בעולם. **יצירת קשר ושיתוף פעולה** – שלב האינטייק הוא גם שלב של ביסוס היחסים הטיפולים, הוא שלב קשה בדרך כלל ודורש מן המטפל להפעיל כישוריו ומיומנותיו למען יצירת שיתוף פעולה. מתן ידע, כוח החלטה, תמיכה, אמפתיה והפגנת מוטיבציה מצד המטפל, יש בהם כדי להעלות את ביטחונו העצמי של המטופל ולמנוע תלותיות במטפל. חשוב ליצור אקלים אשר יסייע ללקוחות להבין את תוצאות התנהגותם על מנת שיוכלו לקחת אחריות על הבחירות שלהם – כל זאת ללא התעלמות מן המחויבות המשפטית של קצין המבחן.

הימנעות מעימות – חשוב להימנע בעיקר בשלב האינטייק מעימות או הבעת דאגת יתר, שאינם מתאימים ועשויים להיתפס כמזויפים, כמו גם התבדחויות, האשמות שיפוטיות וביקורתיות עלולות לעורר התנגדות.

שאלת שאלות – הינה מרכיב בכל דיאלוג וטיפול, אולם יש להיות זהירים בשימוש בה. קיימת אפשרות לנזק בגלל תחושה של חודרנות, שיפוטיות וניסוח מתסכל. מומלץ להימנע משימוש בשאלות ישירות ולהשתמש יותר בשאלות פתוחות (על ראיון קטינים בשירות המבחן לנוער (ראה קראוס וברוור 2001).

בהירות "החוזה הטיפולי" – בראיון ובטיפול יש להציג באופן ברור את התנאים הנלווים לטיפול, כולל צו המבחן והשל"צ, להיות כנים ובהירים ביחס למצבו של הלקוח, לדון איתו באופן ישיר על תנאי המסגרת, הדרישות ממנו, הסנקציות האפשריות, ולהגדיר גבולות זמן. דברים אלו יחזקו את קשר האמון בין המטופל למטפל (שרביט 2007). נושא עיקרי שיש להבהירו ולקיים סביבו דיון גלוי הוא נושא הסודיות (Ivanoff et.al. 1994).

העברה והעברה נגדית בטיפול – מטפל בפונה שלא מרצון הוא לא דמות ניטרלית אלא אדם בעל יכולת ממשית לשלוט על חייו של הפונה. הרגשות המופנים כלפי המטפל יכולים להיות בעלי עוצמה ויכולת השפעה, לעומת אלו של הפונה מרצון, שרגשותיו כלפי המטפל יכולים, ביתר קלות, לשמש מראה לעולמו הפנימי (סלונים-נבו, 1994).

בתהליך הטיפול הסמכותי המטופל מעמיד את המטפל במבחן (שרביט 2008). במבחן זה בוחן המטופל את: סמכות העובד והארגון: את הגבולות והמגבלות המוטלות עליו. המבחן נעשה על ידי: פרובוקציות, עוינות, פיתוי, פסיביות, נסיגה, איחורים לפגישות או אי הגעה בזמן, שינוי נושאים בשיחה והכחשה.

4. הנחיות, נהלים ופרסומים מקצועיים

הנחיות והוראות מקצועיות ומנהליות ניתנות על ידי קצין המבחן הראשי (מנהל השירות), על פי סעיף 5 לפקודת המבחן. זאת בהיותו אחראי בפני השר הממונה על הפעילות המקצועית של השירות, ארגון השירות והבקרה על העובדים. הנחיות והוראות אלו מקבילות להנחיות היוצאות על ידי מנהלים כלליים או בעלי מקצוע בתחום המקצועי שלהם (בריאות, חינוך)³. הנחיות והוראות אלו משקפות את המקצועיות של הטיפול ומכוונים את העובדים לפעילות במיומנות גבוהה.

בשני שירותי המבחן קיימים אוגדני נהלים, הנחיות ותדריכים, המתעדכנים מפעם לפעם.

אחד המדדים של המקצועיות של עבודת השירותים וחיזוק המיומנות של הטיפול הוא הפרסום המקצועי בתחום המחקר האקדמי וכן בתחום המעשה. במהלך השנים פורסמו מספר רב של מחקרים, עבודות מוסמך ודוקטורט בנושאי עבודת השירותים ומספר רב של פרסומים בעיתונות המקצועית, כמו: חברה ורווחה ואסופות של מאמרים.

חלק מהפרסומים פורטו במסמך "הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן בישראל" וחלקם במסמך זה. לפרסומים מקצועיים אלה יש השפעה ישירה ועקיפה על קידום המיומנות של קציני המבחן מבחינת הבנת תהליכי האבחון ורקע המופנים לשירות, שימוש בשיטות טיפול סמכותיות מתאימות והערכת הטיפול.

5. סיכום

פרק זה הוקדש לנושא המיומנות בטיפול הסמכותי. המיומנות הראשונה הנדרשת מקצין המבחן היא, ההתייחסות למופנה שלא מרצון המאפיין את שירותי המבחן מול הטיפול של הפונים לקבלת טיפול מרצון. המיומנות השנייה הנדרשת היא, הגדרת הבעיה של המטופל והצבת מטרות הטיפול, והשלישית היא הטיפול בהתנגדות המטופל לטיפול.

מיומנויות אלה מבוססות על פרוצדורות, תדריכים ונהלים הקיימים בכל תחום מקצועי ומובאות גם בנוהלי שירותי המבחן בישראל. ביטוי נוסף למיומנויות אלה הוא בפרסומים מקצועיים ומחקרים של אותו תחום.

³ בנושא כללים מקצועיים בתחום הפסיכולוגיה, ראה: אלמוג מ. (2008) (אצל יגל ואחרים) "כללים לכתיבת חוות דעת מומחה בפסיכולוגיה" (עמודים 53-64).

פרק ד' – סוגיות בטיפול סמכותי

עיון בספרות המקצועית בהקשר של טיפול סמכותי מעלה חמש סוגיות מרכזיות בעבודת שירותי המבחן: (א) התפיסה הטיפולית: טיפול ושיקום מול ענישה. (ב) הגבלת השימוש בסמכות, זכויות המטופל ונושאים אתיים. (ג) התייחסות להפרות של צווים ושל תנאי מבחן. (ד) סודיות המידע ו- (ה) אישיות קצין המבחן המטפל והתאמתו לתפקיד.

1. התפיסה הטיפולית – טיפול ושיקום מול ענישה

השאלה היא האם הצווים של בית המשפט המוטלים על קטינים ובוגרים המופנים לשירותי המבחן, מהווים פעולת ענישה או פעולת טיפול לשם שיקום?

לגבי קטינים נקבעה בחוק הנוער (שפיטה, ענישה וצרכי טיפול), תשל"א-1971, הבחנה בין שני סעיפים, סעיף של ענישה (סעיף 24 (1) וסעיף של טיפול (סעיף 24 (2)). מן הראוי לציין שעצם ההגדרה הפורמאלית בחוק, אין בה כדי לפתור את הנושא מהיבט התפיסה הסובייקטיבית של הפרט הנדון ושל החברה הסובבת אותו, ושל קצין המבחן.

לגבי בוגרים ההבחנה בין צווי ענישה וצווי טיפול, אינה ברורה. בפקודת המבחן, בסעיף 1, נקבע שבית המשפט רשאי "לשחרר עבריין על מנת להעמידו במבחן" וניתן להבין מכך שהמבחן הינו טיפול ולא עונש. שגיב (2009) במאמרה "ענישה פורמאלית בקהילה", מתייחסת לשני עונשים: השירות לתועלת הציבור ומאסר בעבודות שירות. היא מפרטת את החיוב והשלילה שבהם, את הנסיבות שבהן נעשה שימוש בכל אחד מהם ותוצאותיו. הנושא מקבל ביטוי, כאשר ניתן צו מבחן עם הרשעה ומבחן "טהור" וכן כאשר ניתן צו מבחן עם עונשים אחרים, כמו מאסר על תנאי.

גיורא (1960) כבר הציע את השילוב של הטיפול (על ידי קצין מבחן) והסמכות (משטרה ובית משפט) כדרך הטובה ביותר בטיפול בעבריינות נוער.

מלמד א' (1988) בספרו – ענישה או שיקום? כותב: "הצלחה של שיטת השיקום מותנית בשיתוף פעולה מלא בין גורמי הסמכות לבין הגורמים המטפלים" (7). "במקרים רבים מבוסס הקשר שנוצר בין המטופלים למטפלים, על אמצעי כפייה מובהקים, כגון צווים של בית משפט". מצב זה מעורר שאלות רבות וקשות:

- כיצד משתלב אלמנט זה של כפייה במשפט?
- האם אין בכפייה פגיעה בזכויות האזרח לקבוע את גורלו וגורל ילדיו?
- האם ניתן בכלל לשקם אדם באמצעי כפייה, כאשר הוא מתנגד בכל תוקף לטיפול?
- עד איזה גבול מותר לה לחברה להפעיל סמכות וכפייה על האזרח?
- האם יש תועלת בהפעלת הטיפול בכפייה, ומה יקרה לאחר תום תקופת הצו? (128-129).

השופט מלמד מציג את הגישה הדו ערכית של אנשי המשפט לשיטת השיקום. הוא מדבר על נושא האמון שיש לשופטים בפעילות המבחן בשיקום העבריין. התפיסה של חלק מהשופטים הוא שצו המבחן הוא עונש ויש להקפיד על עמידה בתנאים של צו המבחן.

Trotter (2006) דן בסוגיית השיקום של מופנים שלא מרצון ומעלה מספר שאלות:

- כיצד ניתן לעזור לאדם שאינו רוצה בעזרה ושאינו לו מוטיבציה לשינוי? לאדם שאינו מכיר בכך שיש לו בעיה? ולאדם שיש לו ערכים שונים משל המטפל?
- איך מתמודדים עם הדואליות בטיפול: סיוע פסיכו-סוציאלי ופיקוח ובקרה על עמידה בתנאים. איסוף מידע על בסיס אמון ולאחר מכן העדה בבית המשפט, שלעיתים עלולה לפגוע במטופל?
- איך מתמודדים עם התנגדות לטיפול ולמעורבות קצין המבחן בחיי המטופל?

2. הגבלת השימוש בסמכות, זכויות המטופל ונושאים אתיים

שירותי המבחן אינם שוללים באופן ישיר זכויות מהמטופל. ההחלטות שבהן יש משום פגיעה בזכויות, מתקבלות על ידי המשטרה ובתי המשפט. פעולות שירותי המבחן, באופן פורמאלי לפחות, נעשות בהסכמה. המטופל יכול, בכל שלב, להודיע לקצין המבחן שהוא אינו מוכן להמשיך בטיפול. במציאות, אי הסכמה לטיפול יביא לכך שהעניין יוחזר למשטרה (מבחן הנוער) או לבית המשפט לדיון מחודש.

על זכויות האזרח בפלילים אחראים לשמור הסגורים, האדם עצמו, ובמקרה של טיפול בקטין – גם הוריו.

אפשרויות של פגיעה באזרח המטופל, במסגרת טיפול שירותי המבחן, יכולות לנבוע מהמצבים הבאים:

- א. ניצול לא מידתי של סמכות קצין המבחן (וינשטיין 2009).
- ב. הפעלת שיטות התערבות לא מתאימות.
- ג. חולי נפשי של מטפל. על הנושא בקרב הפסיכולוגים. (ראה: יגיל ואחרים 2008).
- ד. התנהגות שאינה לפי הקוד האתי.

קיימות מספר דרכי פעולה במצבים אלו:

- ערנות ומודעות לנושא זכויות המטופל והתנהגות לא מקצועית של קצין המבחן. (מומלץ לשקול פרסום חוברת מידע על הטיפול בשירותים וזכויות המטופל בתהליך).
- הדרכה צמודה.
- פיקוח על הטיפול והחלטות קצין המבחן, דבר שנעשה בתהליך ההדרכה.
- משוב ממטופלים ואפשרות הגשת תלונה לגורם חיצוני.

מלמד (תשמ"ג) מקדיש בספרו פרק לנושא "הטיפול הסמכותי וזכויות האזרח". הוא כותב שכפיית הטיפול על הפרט הינה התערבות בחייו ובזכויותיו, אולם יש להתערב רק במקרים קיצוניים כשיש סכנה לשלומם או לשלום הציבור. יש לדעתו למנוע שרירותיות בהפעלת הסמכות וניצולה לרעה. הוא מביא דוגמאות מבית המשפט לנוער על מקרים בהם לא הייתה גישה פרופורציונלית בהפעלת סמכות של קצין מבחן בהמלצותיהם וכן בטיפול.

3. הפרות של צווים ושל תנאי המבחן

אחד הביטויים המרכזיים של סמכות קציני המבחן הוא להחזיר את המטופל לדיון בבית המשפט למקרה בו הוא הפר את תנאי המבחן או הצווים שנקבעו.

בישראל מספר המקרים בהם קצין המבחן פונה לבית המשפט לבקש שינוי בצו או הודעה על הפרה הינו קטן: בשירות המבחן למבוגרים: ב – 4%. ובשירות המבחן לנוער כ – 1% מההחלטות.

הדבר נובע מהגישה הטיפולית של שירותי המבחן והנכונות לאפשר למטופל התנסויות נוספות במהלך הטיפול גם אם הפר את הצו. גישה זו נהוגה פחות בארצות הברית ובאנגליה (וייס 2003 ושוהם ואחרים 2003).

4. סודיות המידע

סוגיית הסודיות באינטראקציה שבין המטפל למטופל קיימת בקרב כל העובדים הסוציאליים, אולם היא בעלת משמעות רבה יותר וחריפה יותר בקרב המטופלים בשירותי התקון. הדבר נובע מכך, שקציני המבחן אינם יכולים להבטיח למטופל שבדוח שיגישו, או בתסקיר לבתי המשפט, המידע שמסר המטופל אכן יישמר ולא יובא לידיעת מקבל הדוח או

התסקיר. הדבר נכון גם למצבים בהם קצין המבחן מגיש בקשה לשינוי בדרכי הטיפול או מדווח על הפרת תנאי מבחן או צווי בית המשפט. זאת מאחר שהמסמכים המוגשים לבית המשפט מבוססים על מידע שמסר המטופל לקצין המבחן ועל התנהגותו של המטופל כפי שמפרש אותה קצין המבחן. בטיפול הוולונטארי, אין המטפל מחויב למסור מידע לגורם חיצוני, אלא במקרים חריגים, כמו חובת דיווח על חסרי ישע.

קציני המבחן כאנשי טיפול יודעים כי חובת הסודיות חלה על כל מידע שנמסר מלקוח במסגרת עבודתו המקצועית. אין בין מטפלים ויכוח על חשיבות השמירה הקפדנית על סודיות. אולם בדיווח לבית המשפט החובה האתית כלפי הלקוח לא מובנת ולא קלה ליישום, ובפעולות המקצועיות היומיומיות מרבים להפר אותה. הסיבות לכך מורכבות ונובעות מקונפליקט בין ציוויים אתיים שונים, בין ציוויים אתיים לציוויים חוקיים, או בין נאמנויות סותרות של איש המקצוע (אכמון, 2003).

במהלך השנים נחקו חוקים מתוך גישה שההגנה על החברה, קודמת לזכויות המטופל. חוקים אלה מעמידים את המטפל בפני דילמות אתיות מורכבות: למי עליו להיות נאמן? למטופל? לחוקי החברה בה הוא חי? לחסר הישע שעלול להיפגע מתוקפנותו של המטופל?

בשונה מפרופסיות אחרות (כדוגמת עריכת הדין או פסיכולוגיה), האופי החברתי של העבודה הסוציאלית גורם למצב לפיו היקף המצבים שבהם עובדים סוציאליים רשאים על פי החוק להפר את חובת הסודיות, הינו רחב יחסית, דבר המחייב מבחינה אתית את העובדים הסוציאליים ליתר שקיפות מול לקוחותיהם ביחס לגבולות השבריריים של הזכות לסודיות (שניט, 1998).

בקוד האתיקה של העובדים הסוציאליים בישראל (1994), בפרק 1, העוסק באחריות של העובד הסוציאלי כלפי לקוחות כתוב: "העובד הסוציאלי יכבד את הפרטיות של לקוחותיו, וישמור בסוד כל מידע שיתקבל במהלך שירותו המקצועי". מחובתו להודיע ללקוחותיו על מגבלות הסודיות במצב נתון, על המטרות שלשמן המידע נדרש וכיצד ישתמש בו. הקוד מגביל את העובד הסוציאלי במסירת מידע על לקוחותיו לאחרים בשלושה תנאים: לפי דרישת החוק, בנסיבות מקצועיות המחייבות זאת ובידיעת הלקוחות. יש חשיבות ליידע את הפונה אילו החלטות הוא יכול לקבל ואילו תהיינה בידי קצין המבחן או בידי בית המשפט או המשטרה.

Reamer (2005) מגדיר שני סוגים של עבירות אתיות של עובדים סוציאליים: האחד, עבירות עשייה – כוונתו לעובד סוציאלי שמוסר מידע לא נכון לסוכנויות ממשלתיות או סוכני ביטוח, כדי להשיג ללקוח שלו שירותים חיוניים בקהילה, והשני, עבירות הימנעות – כאשר העובד הסוציאלי אינו מדווח על אלימות, הזנחה, מעידות פליליות, סיכון לפגיעה באחר – על מנת שלא לאבד את האמון של הלקוח. פעולות הכרוכות בהפרת הסודיות מקובלות גם על פי הקוד האתי וגם בחוק, למשל: הודעה למשטרה או בית משפט כשיש סיכון מידי ללקוח או אדם אחר, אי הודעה להורים של קטינים על שימוש בסמים או הפלה מלאכותית, מגובה בפסיקת בתי משפט וגם בסטנדרט האתי של העובדים הסוציאליים באנגליה. מקרים מוכרים של התנהגות המטפל בנושא זה הם: אי הודעה על פגיעה בילד על ידי עובר חוק הנמצא בתהליך טיפולי; אי מסירת חומר רגיש ברישום האישי של העו"ס על הלקוח לבית המשפט, גילוי מידע על לקוח על מנת לקבל שירותים ללא הסכמתו.

במצבי קונפליקט בין אתיקה לחוק ממליץ Reamer (2005): לשתף את הממונים, לנהל רישום מלא של ההחלטה והנימוקים שלהם, כולל האלטרנטיבות שהיו, על מנת להתגונן מפני ביקורת משמעתית או תביעה משפטית.

חובת השמירה על הסודיות כוללת, נוסף על הדברים שנאמרו בטיפול, באבחון, ביעוץ, גם את רשימותיו של איש המקצוע ואת זהותו של הלקוח. הדבר מחייב את כל העוסקים בתחום להקפיד לשמור את רשימותיהם המקצועיות ואת המסמכים הנוגעים בלקוחות שלהם במקום

בטוח, כך שלא יהיו נגישים למי שאינו מוסמך לכך. הדבר אמור לגבי רשימות, הקלטות, קבצים במחשב או כל אחסון אחר של מידע. בגלל החשיבות הרבה של שמירת הסודיות, מחוקקי החוקים בימינו לא הסתפקו בהתחייבויות האתיות של אנשי המקצוע, ונתנו למחויבות זו משנה תוקף באמצעות חקיקת חוקים, כגון: **חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, תשנ"ד-1994, חוק הגנת הפרטיות, תשמ"א-1981, חוק העונשין, תשל"ז-1977**, כמו גם חוקים ייחודיים למקצוע – **חוק העובדים הסוציאליים, תשנ"ו-1996**. עם זאת, כיום, לצידם של ציוויים אתיים וחוקיים המחייבים שמירה על סודיות, גדל והולך מספרם של החוקים המחייבים את אנשי המקצוע להפר סודיות לטובת החברה ולהגנת החלשים בה.

על נושא זה כתבו קראוס וברוור (2001), בהציגם את הסוגיה של שמירת סודיות המידע הנמסר להם מול החובה להעביר אותו לרשויות אחרות (משטרה, בית משפט, יועץ משפטי, לשכת הגיוס). "שמירת סודיות היא כלל בסיסי בבניית הקשר הטיפולי. השיחה עם הקטין נעשית בדלת סגורה, מובטח שתוכן השיחות יישמר בסוד "אולם בה בשעה מובהר לקטין שתמצית המידע שייאסף תועבר לידעת בית המשפט ותשפיע על ההחלטה שתתקבל לגביו" (210). המידע מועבר למשטרה, כחוות דעת והמלצה וללשכת הגיוס. "גם אם השימוש שנעשה בוצע ובמסקנות העולות ממנו נעשה למען הקטין ולטובתו, הרי שהחיסיון, שהוא תנאי ראשוני ליחסים שבין מטפל למטופל- מופר כאן: הדרך להתמודד עם בעיה זו היא חשיפתה לפני הקטין בריאיון, כבר בראשית בניית הקשר" (211). גם ברוור (2001), מדגיש את חשיבות ההסבר של קצין המבחן למטופל על מגבלות הסודיות.

בעיית החיסיון קיימת גם בהמשך הטיפול, ויש להיות מודעים לה ולא להסתירה מהמטופל, גם כאשר הדבר קשור בקונפליקט פנימי (חוקי ואתי) של המטפל. הזכות למידע מעגנת את זכותם של האנשים המצויים בקשר עם עובדים סוציאליים לקבל מהם את המידע בדבר טיפולו של העובד הסוציאלי בענייניו, למעט מידע הנוגע לאדם אחר ורישומים אישיים של העובד הסוציאלי" (סעיף 7 לחוק). גם כאן, החוק עצמו מכיר בחריגים לזכות זו, אשר בעיקרם נוגעים לצורך להגן על אינטרסים של צד שלישי, או במקרה הצורך, אפילו להגן על טובתו של הלקוח עצמו.

לאחרונה נשמעים קולות להגבלת הסודיות של עבודת קציני המבחן והתסקיר (ע' הורוויץ 2003) מציעה לאפשר לחקור את קצין המבחן בבית המשפט על תוכן התסקיר שהכין.

לסיכום, כפי שפורט לעיל, מתחדד ומתחזק ביתר שאת האיסור על איש המקצוע להבטיח הבטחות לא מציאותיות של שמירת סודיות מוחלטת למטופל. עליו להבהיר מראשית הקשר שהסודיות הינה מוגבלת, וכי ישנם מצבים המחייבים אותו להפר אותה. אפשר להבטיח כי אם המטפל יהיה חייב להפר את הסודיות, הוא יעשה זאת מתוך שיקול דעת מעמיק והתחשבות רבה ככל האפשר בלקוח. נוסף על כך, ישנה חשיבות מרבית לשיתוף הלקוח בכוונת המטפל להפר סודיות. יש להסביר לו את הסיבות לכך ולפעול ככל האפשר לקראת שיתוף פעולה אתו.

5. אישיות קצין המבחן המטפל והתאמתו לתפקיד

מלמד (1988) מתייחס בפרק מיוחד לקשיים העומדים בפני המטפלים. הוא מתייחס לנושאים הבאים:

- התאמת המטפל ואישיותו לתפקיד של קצין מבחן. "הקושי של קצין המבחן להפעיל את הסמכות שניתנה לו על פי החוק, זאת מפאת אישיותו הבלתי-סמכותית" (284). לדבריו נדרש אומץ לב רב לעמוד במצבי לחץ ואיומים.
- חלק מהגורמים לעבריינות קשורים לנושא הסמכות וקבלתו על ידי הקטין, ונושא זה חשוב שיהיה בתודעת קצין המבחן בהתייחסו למטופל.
- על קצין המבחן להתייחס למטופל באופן מקצועי ומאוזן, ועליו להיות בעל יכולת ליצור קשר עם כל מטופל.

- אין להתעלם מבעיות אישיות שעלולות להיות ל מטפל, דבר שעלול להתחזק בהתמודדות עם סמכות ועם עוברי חוק.
- לכל אדם, ובכלל זה לכל מטפל, יש צורך בחיבה ובהערכה, ואילו בטיפול הסמכותי באים אל קצין המבחן מטופלים מתוך כפייה ורואים בו לעיתים, במיוחד בשלבים הראשונים של הטיפול, גורם מאיים.

גם בספרו נוער במצוקה (תשמ"ג), מקדיש מלמד בפרק מיוחד למטפל הסמכותי, ומוסיף לנאמר לעיל את הדברים הבאים:

- יכולת ליצור קשר תקין ומפרה עם גורמים אחרים השותפים בטיפול.
- התאמה של המטופל, הרקע האישי והמשפחתי שלו וסוג בעיותיו – למטפל.
- המנעות מהעמדת תנאים ודרישות שהסיכוי שהמטופל יעמוד בהם הינו קטן.
- ההתייחסות למטופל והטיפול בו יהיו שאינם תלויים בהשקפת עולמו האישית של המטופל.
- מניעת תלות של המטופל במטפל והכנת המטופל לעצמאות.

וינשטיין (2009) מזהירה את קציני המבחן שעליהם להיות זהירים בישבם על כיסאם ומודעים לעצמם – כדי למנוע שימוש לרעה בסמכות. היכולת להשפיע על גזר הדין ועל חייו של אדם, מקנה כוח משכר לקצין המבחן ועלולה לגרום לנזק רב למטופלים.

נושא הלחצים המופעלים על קצין המבחן עלה בריאיון עם קידר (מנהלת שירות מבחן לנוער לשעבר), שציינה את הלחצים המופעלים על ידי המטופל, על ידי משפחת המטופל, וכן על ידי המשטרה ובית המשפט.

על המטפל הפגוע נפשית בתחום הפסיכולוגיה כתבו ויצטום ומרגולין (2008), (אצל: יגיל ואחרים. "המטפל הפגוע: היבטים מקצועיים ואתיים ומשפטיים". (עמודים 83-104). לטענתם התופעה מצויה גם אצל העובדים הסוציאליים, אולם חסר חומר מחקרי בנושא.

בסיכום, פרק זה דן בסוגיות הייחודיות של הטיפול הסמכותי, שהמרכזית ביניהן היא סוגיית סודיות המידע שמוסר המטופל והיכולת המוגבלת של קצין המבחן להבטיח אותה. לעובדה זו יש השפעה על האמון של המטופל במטפל וכן על יכולת השפעתו של המטפל על שינוי בהתנהגותו של המטופל.

פרק ה' – השוואה בין ישראל למדינות אחרות

נושא הטיפול הסמכותי הינו כללי לכל שירותי המבחן בעולם. נמצאו מספר מאמרים בנושא בארה"ב ובאנגליה, אך לא נמצא חומר ספציפי בנושא בקנדה ובניו-זילנד.

כמעט ולא נמצא חומר בנושא על הכשרה לתפקיד סמכותי והדרכה לעובדים בשירותי תקון. Cingolani (1994) שחקרה את עבודת שירותי המבחן עם פונים שלא מרצון, מצאה שרוב המרואיינים הרגישו שההדרכה בתחום העבודה הסוציאלית לא ציידה אותם בכלים מתאימים לטיפול במופנים שלא מרצון.

נמצאו פרטים על "כלים בטיפול" ובהם שאלונים ותדריכים מובנים מאוד, העוסקים בבקרה על התנהגות המטופלים והפרות תנאים וכן רשימות של סוגי אזיקים אלקטרוניים וכלי נשק מסוג זה. דברים אלה משקפים את התפיסה של שירות המבחן כמפקח ומבקר את התנהגות המטופל וכמוציא לפועל של תנאי המבחן ולא את הגישה הטיפולית.

בהמשך הפרק נציג את מעט החומר שנמצא ונשווה אותו לישראל.

1. ארה"ב – מבחן מבוגרים

עם המעבר מהגישה של טיפול ושיקום לגישה של ענישה ובקרה, דבר שקיבל ביטוי בשינויי חקיקה, ובפועל בעלייה במספר המאסרים, קצין המבחן נושא נשק ויש לו סמכות לעצור אנשים שאינם עומדים בתנאי המבחן. על פי גישה זו, הלקוחות של שירות המבחן הם החברה, בית המשפט והמשטרה ולא עובר החוק שבטיפול.

Clear (2010) מציג את המתח שנוצר בין התפקיד של שומר החוק, השם דגש על הפיקוח על עובר החוק ושליטה על התנהגותו, לבין הגישה התומכת של העבודה הסוציאלית, המבוססת על אמון, ברית טיפולית, שמירת סוד והעצמת המטופל.

התנגשות בין אתיקה של טיפול ובין המציאות בה פועל קצין המבחן, מודגמת על ידי Clear et.al (2009): קצין מבחן השיג עבודה למטופל בבניין רב קומות, דבר שאפשר למטופל להשיג מפתחות של הדירות. הוא ביצע גניבות וגם פגע מינית בדיירים. חברת הניהול של הבניין תבעה את קצין המבחן וזכתה במשפט. הקונפליקט היה בין שמירת זהות המטופל לבין החובה להודיע לחברת הניהול מפני אפשרות שהוא עלול לבצע עברות. (דבר שגם עובד אחר יכול לעשות, מ.ח.).

מקרה דומה היה בצפון קרולינה שבה קצין מבחן נתבע על ידי משפחה אשר התבקשה לתת בית זמני למטופל. קצינת המבחן לא יידעה את המשפחה שהמטופל הוא עבריין מין והמטופל ביצע עבירת מין בשני ילדי המשפחה שקלטה אותו.

בישראל אין כמעט מקרים של תביעה נגד עובדים סוציאליים, למרות שלפי החוקים בישראל הדבר אפשרי. במקרה מסוים הוגשה תביעה של אישה נגד פקיד סעד בגין לשון הרע, על דברים שנכתבו במסגרת תסקיר שהוגש לבית המשפט לענייני משפחה, לצורך קביעת הסדרי ראייה בין בני זוג הנמצאים בהליכי גירושים (ת.א. 19513/03).

בכמה מדינות בארה"ב גובים תשלום ממטופלים עבור שירותי טיפול מסוימים Muncie and Goldson (2006).

לפי Phillips (2009), 70% מקציני המבחן בארה"ב, נושאים נשק ורשאים לעצור מטופלים שלא עמדו בתנאי המבחן.

ניתן לומר שבארה"ב ניתנת לקצין המבחן סמכות שלטונית של פיקוח ואף מעצר ופחות סמכות מקצועית טיפולית, דבר המשקף את התפיסה של תפקיד שירות המבחן למבוגרים.

2. אנגליה

בשנים האחרונות, חלה בשירותי המבחן באנגליה, ובעיקר בשירות המבחן למבוגרים, תמורה בתפיסה: מגישה המדגישה טיפול ושיקום לגישה המדגישה בקרה ופיקוח. לטענתה של Smith (2004), שינוי זה יגרם להפחתת משקלה של העבודה הסוציאלית בעבודת שירות המבחן.

Nellis (1995) מדגיש את החשיבות של ענישה קהילתית בתחום הפעילות של שירותי המבחן.

בנושא הסודיות, פורסם בעלון של הפיקוח על שירותי המבחן, שהגנת הציבור מקבלת העדפה על הזכות של המטופל בשירות לסודיות. אמנם כדי לטפל בעבריינים חייבת להיות מידה מסוימת של אמון בין המטופל למטפל, אולם המטפל חייב להזהיר את המטופל מפני ההשלכות של מסירת מידע לקצין המבחן. עד היום אזהרות כאלה לא ניתנו, אך המטופל בדרך כלל הבין שיש גבול לשמירת הסודיות המקצועית של קצין המבחן.

במחקר על עבודה סוציאלית כללית עם מבוגרים באנגליה McDonald et.al (2008), נמצא שבשני העשורים האחרונים נכנסו לשימוש בעבודה סוציאלית מושגים כלכליים, וכן מושג דגש על יעילות, ותפוקות ללא התייחסות לאיכות הטיפול. העובד הסוציאלי נדרש להיות מומחה בניהול. דברים אלה משפיעים לרעה על העובדים המדריכים העוסקים יותר בניהול מעמסה ופחות בייעוץ והדרכה מקצועיים. לדעת החוקרים, הביאו דברים אלה מפגיעה בביטחון העצמי של העובדים ולנטייה להיצמד לכללים ולעבודה ניהולית.

מאז 2008, כפי שצוין במסמך "הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן" (2011 – בדפוס), חל שינוי במבנה הארגוני והתפיסתי, תוך הדגשה על הגנת החברה ופחות על הטיפול הסוציאלי במופנה.

3. השוואה בין ישראל למדינות אחרות

על פי החומר שנמצא ופורט במסמך זה וכן מתוך ההשוואה של ישראל למדינות האחרות, שפורטה במסמך הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן, ניתן לסכם שהסמכות של שני שירותי המבחן בישראל הינה סמכות מקצועית טיפולית של עבודה סוציאלית, דבר המקביל לטיפול שירותי המבחן בעולם בנוער עובר חוק. שירותי המבחן למבוגרים בארצות אחרות מפעילים סמכות שלטונית הניתנת להם, זאת במעקב אחר ביצוע תנאי המבחן ובהפעלת סמכות מעצר.

אף על פי שכלי הטיפול בכל מדינה הם שונים, הסוגיות שקשורות בהפעלת סמכות ובמיומנות העובדים, מצויות גם בארצות אחרות, ועולה שסוגיות הסודיות וההתנגדות לקשר של המטופל עם קצין המבחן ולסמכותו הן קושי מרכזי בעבודת קציני המבחן.

לא נמצאו כמעט פרסומים ייחודיים בנושא הפעלת סמכות, אלא פרסומים על הטיפול במופנים שלא מרצון והתערבויות: Ivanoff et.al (1994), Cingolani (1994), Parhar et.al (2008), Rooney (2009), Chui and Ho (2006), Hutchison (1987), Ritchie (1986), Trotter (1999), Chui (2006), Chekets (2005), Clark (2010), Gibbs (2003),

לטיפול בקטינים: Muncie and Goldson (2006) וכן השוואה כוללת של שירותי המבחן: Klein (1997) Hamai et.al (1995).

1. סיכום המסמך

מסמך זה הוכן על פי מכרז של אגף המחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. המכרז פורסם לאור בקשתן של הנהלות שירותי המבחן, הרואות את הטיפול במסגרת סמכותית כחלק מרכזי בעבודתן עם האוכלוסיות המופנות אליהם. בבסיס הבקשה עמד הצורך לבחון ולעדכן את הידע הקיים בתחום הטיפול הסמכותי, כדי לשלבו בעבודתם של קציני המבחן. המסמך מתייחס לנושאים הבאים: הסמכות וסוגיה, הסמכות החוקית והמקצועית של העובד הסוציאלי, פקיד הסעד וקציני המבחן, מיומנויות וסוגיות בטיפול הסמכותי – כל זאת תוך השוואה ולמידה מארצות אחרות בעולם.

המושג סמכות הינו מושג רחב וכולל בתוכו כמה סוגים: סמכות הורית-משפחתית, סמכות שלטונית, סמכות מקצועית, סמכות של ארגונים חברתיים וסמכות אישית-ערכית. שירותי המבחן בישראל מאופיינים בהיותם בעלי סמכות מקצועית, הפועלים במסגרת אכיפת החוק והמשפט, שלהם יש סמכות שלטונית.

מאז שנות ה-60 במאה שעברה, חלה ירידה בעוצמת הסמכות השלטונית והיקפה, וכן בהיקף הסמכות המקצועית. ירידה זו חלה בשל שינויים אידיאולוגיים, שבמרכזם עמדה השאיפה לצמצם את הסמכות השלטונית, פעילות תנועות זכויות האזרח, חקיקת חוקים המגבילים את פעילות הרשויות השלטונית וכן העלאת המודעות בקרב אנשי המקצוע לזכויותיהם של האנשים המטופלים על ידם.

הפרק השני הוקדש לבחינת מאפייני הסמכות של קציני המבחן בישראל. סמכות זו מהווה שילוב של הסמכות המקצועית של עובדים סוציאליים, הפועלים על פי **חוק העובדים הסוציאליים (תשנ"ו-1996)** ושל הסמכות השלטונית המוענקת להם על ידי מערכת אכיפת החוק והמשפט.

הוצגו בפרק סמכויותיהם של פקידי הסעד בתחומים השונים, שהינם עובדים סוציאליים בעלי סמכויות שלטוניות חלקיות, המוענקות להם בתוקף חוק. מן הראוי להעיר שפקידי הסעד, לפי **חוק הנוער (טיפול והשגחה) תש"כ-1960**, ממלאים כיום תפקידים שבוצעו בעבר, עד לסוף שנות ה-60 במאה שעברה, על ידי קציני מבחן לנוער. הן פקידי סעד לפי חוק הנוער והן קציני המבחן מופיעים כיום לפני בית המשפט לנוער. בפרק זה הוצגו החוקים המקנים לקציני המבחן את סמכותם לגבי מטופליהם וההתייחסות להפרת תנאי המבחן והשל"צ.

הפרק השלישי הוקדש לבחינת מאפייני הסמכות של קציני המבחן בישראל. סמכות זו מהווה שילוב של הסמכות המקצועית של עובדים סוציאליים, הפועלים על פי **חוק העובדים הסוציאליים (תשנ"ו-1996)** ושל הסמכות השלטונית המוענקת להם על ידי מערכת אכיפת החוק והמשפט.

הפרק הרביעי דן בסוגיות הייחודיות של הטיפול הסמכותי, שהמרכזית ביניהן, היא סוגיית סודיות המידע שמוסר המטופל, ויכולתו המוגבלת של קצין המבחן להבטיח את סודיותה. למגבלה זו יש השפעה על האמון של המטופל במטפל ועל יכולת השפעתו של המטפל על שינוי בהתנהגותו של המטופל. סוגיות נוספות שנדונו בפרק זה הן: ההגבלות על שימוש בסמכות; זכויות המטופל ונושאים אתיים בטיפול; גישת הטיפול והשיקום של עובר החוק מול גישת הענישה; ההתייחסות להפרות של צווים ושל תנאי מבחן וסוגיית ההשפעה של אישיותו ועמדותיו של קצין המבחן המטפל.

קיים מידע מצומצם על נושא הסמכות במדינות אחרות בעולם, פרט לארצות הברית ואנגליה. מידע זה מובא בפרק החמישי.

2. מסקנות

את נושא הטיפול הסמכותי בישראל יש להבין ולנתח בעיקר על רקע ההתפתחות של שירותי המבחן בישראל, והמבנה הארגוני והחוקי שלהם, ופחות על סמך הנעשה במדינות אחרות, זאת מאחר והתפיסה הבסיסית של תפקידי השירותים בישראל שונה משל התפיסה בארצות אחרות.

הלימוד מהנעשה בארצות האחרות צריך להתבסס על שירותי מבחן, שהינם פועלים על פי המודל האישי-סוציאלי ולא הפיקוחי עונשי (לפירוט ראה וייס 2003). למרות שאין להתעלם מההיבט הפיקוחי בעבודת שירותי המבחן בישראל.

נושא הטיפול הסמכותי והסוגיות הקשורות בו נדונו בהרחבה, יחסית, על ידי "הראשונים", בעיקר שופט הנוער א' מלמד. בעשור האחרון, הנושא נדון באופן חלקי ולא נמצאה כתיבה מקיפה. לדברי מנהלת אגף תקון ושני מנהלי שירותי המבחן, בראיון שנערך אתם, נמסר שנושא הטיפול הסמכותי נדון ברמות שונות של הפעילות ובמיוחד במסגרת ההדרכה, אולם הן לא נוסחו בכתב.

בסעיף הבא תוצגנה המלצות הנובעות ממסקנות אלו, כולל הצורך בדיון בתפיסה של שירותי המבחן את הענישה והבקרה.

3. המלצות

ההמלצות שיפורטו בהמשך הינן תוצאה של החומר שפורט במסמך זה וכן במסמך "הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן" (חובב 2011, בדפוס). כמו כן הוא מביא גם הצעות שעלו בראיונות עם מנהלי שירותי המבחן בעבר. את ההמלצות יש לראות גם במקבצים ובשילובים בין ההמלצות:

1. בעת ביצוע ההכשרה הבסיסית, וכן תוך הפעלת מערך ההדרכה וההשתלמות, מוצע לדון בנושא הטיפול הסמכותי והסוגיות הנובעות ממנו. זאת תוך מתן תשובות מאוזנות למצבים בהם יש ניגודים. כמו כן יש לדון במצבים בהם המטופל משתף פעולה "לכאורה" עם קצין המבחן, כדי להשיג מטרות אחרות או על פי הייעוץ של עורך דינו.
2. לבחון בכל אחד מהשירותים את מיקומו על רצף: טיפול-שיקום וענישה.
3. לבחון את ההיבטים הייחודיים של הטיפול הסמכותי בעבודת שירותי המבחן לנוער ולמבוגרים: מידת השימוש בסמכות ועוצמת הסמכות, התאמת השימוש בסמכות לטופל מסוים ולקוחותיו.
4. לקיים יום עיון במסגרת פנימית וכן במסגרת רחבה יותר של המסגרות איתן מקיימים שירותי המבחן קשר, לדיון כולל על מיקום שירותי המבחן במערכת אכיפת החוק והמשפט ולסכם אותו, כפי שנעשה בשנת 1965 (מבחן בישראל) ובשנת 1998 (טלגם ואחרים).
5. לבחון את נושא הפרות תנאי המבחן והשל"צ והבאת המקרים של הפרות לבית המשפט ואת השפעת הדבר על ההיבט הסמכותי בטיפול והאתיקה המקצועית.
6. מומלץ לפרסם חוברת על תפקידי שירות המבחן וסמכויותיו, מקומו במערכת אכיפת החוק והמשפט וזכויות וחובות המטופל. חוברת זו תופץ גם לגורמים איתם שירות המבחן מקיים קשר וכן למופנים לשירות.
7. להתייחס להצעות שהובאו במסגרת סקירת הספרות בעולם, גם אם הן מבוססות על הגישה העונשית – פיקוחית ולהביאן לידיעת עובדים המפעילים סמכות בטיפול:
 - לפעול לחיזוק הרגשת המטופל בדבר השליטה שלו בתהליך הטיפול, כולל הבחירה להפסיק אותו.

- לפעול לשיתוף המטופל בבחירת סוג הטיפול והמשך שלו, הגדרת ציפיות הדדית והערכה משותפת תוך כדי הטיפול.
- בניית תכניות טיפול מובנות.
- לאמץ את הצעתם של Ivanoff et al (1994) לבחון שיטות טיפול חדשות הנשענות על גישה התנהגותית המציבה גבולות פנימיים וחיצוניים, ניהול טיפול, להביא את המטופל לשליטה עצמית, חשיבה רציונאלית, יכולת פתרון בעיות וכן מומלץ שימוש בשיטת משחקי תפקיד כדי להתמודד עם מצב של התנגדות.

מקורות

- אבן שושן א' (1998) **המלון החדש**, קריית ספר, ירושלים.
- איגוד העובדים הסוציאליים (1997). **קוד האתיקה של העובדים הסוציאליים בישראל**, תל-אביב.
- אידיסיס י' ושחורי ל' (2009) **מרכז יום לטיפול בעברייני מין בקהילה**, המוסד לביטוח לאומי (מפעלים מיוחדים מס' 138, ירושלים).
- אכרמון י' (2003) סודות, מתוך: שפיר, אכרמון ווייל (עורכים) **סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי**, מגנס, ירושלים (157-137).
- אלמוג מ' (2008), כללים לכתובת חוות דעת מומחה לפסיכולוגיה. מתוך: יגל צ', כרמי א', זכי מ', לבני ע' (עורכים) **סוגיות בפסיכולוגיה, משפט ואתיקה בישראל, לבחון טיפול ושיפוט**, דיונון, תל-אביב (53-64).
- אלקלעי ר' (1970) **המלון האנגלי-עברי השלם**, מסדה, ירושלים.
- אתגר ט', נדר נ' (2008) תפירה מאתו הבד, על פי מידות המטופל. התייחסות פרטנית לעקרונות הטיפול בעברייני מין קטינים. מתוך: חובב מ', מהל ח', גולן מ' (עורכים) **מסיכון לסיכוי טיפול בנוער עובר חוק ובצעירים במצוקה**, כרמל, ירושלים (219-249).
- בונין ר' וחייטוב א' (2008) לעבור את הגבול – טיפול קבוצתי מעוברי חוק, יוצאי ברית המועצות. מתוך: מהל ח', חובב מ' וגולן מ' (עורכים) **התמכרויות, אלימות ועבירות מין, טיפול לאור החוק**, כרמל, ירושלים (305 - 294).
- בוסתנאי-גור ט' וחובב מ' (בדפוס) שירותי תקון, מתוך: חובב מ', לונטל א', קטן י' (עורכים) **מבוא לעבודה סוציאלית**.
- בן עזרא ס' (2005) **הטיפול הכפוי בקרב מתבגרים משתמשים בסמים: הקשר בין מעורבות קציני מבחן והורים בתהליך הטיפולי ובין הפסקת השימוש בסמים**, עבודת מ.א., אוניברסיטת חיפה, חיפה.
- ברוור א' (2001) האם יש הצדקה מוסרית להתערבות טיפולית סמכותית? **הרצאה ביום עיון לרגל פרישת השופט א' מלמד (3.9.2001)**.
- גולדשטיין ש' ורוזנר י' (2000). **חוק העובדים הסוציאליים הלכה ומעשה**, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל-אביב.
- גירא צ' (1960) גורם הסמכות בטיפול בעבריינות נוער, **עלון האגודה לקרימינולוגיה**, גיליון 7-8 (3-9).
- דביר ר' (2007) מסמכות מגבילה לסמכות מכילה, **חוכמת המעשה**, בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי רווחה, רמת גן (24-40).
- הורוויץ מ' (1965) **מבחן בישראל**, המכון לקרימינולוגיה, האוניברסיטה העברית ומשרד הסעד, ירושלים (58-60).
- הורוויץ ע' (2003) תסקיר קצין המבחן למבוגרים: הערות על המצב המשפטי הקיים, מתוך: חובב מ', סבה ל' ואמיר מ' (עורכים) **מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה, מדיניות וישום**, המכון למחקרי חקיקה, האוניברסיטה העברית (171-208).

- המכון לקרימינולוגיה, האוניברסיטה העברית ומשרד הסעד (1965) **מבחן בישראל**, ירושלים.
- הרטף ח', רוזליס מ' ובר-און ז' (2003) תוצאות התערבות טיפולית ייחודית לגברים אלימים בבית-נועם – הצלחות וקשיים, **מפגש**, 17 (65-88).
- וייס י' ובנצור ר' (2010) **כלי הערכה מובנים להערכת עבריינות, סקירת ספרות**, שירות המבחן למבוגרים, ירושלים.
- וייס ע' (2003) מודל המבחן שירות המבחן למבוגרים, מתוך: חובב מ', סבה ל' ואמיר א' (עורכים) **מגמות בקרימינולוגיה – תיאוריה, מדיניות ויישום**, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- ויינשטיין ר' (2009) (פנימי) **הרצאה ביום עיון לזכרה של יעל להב, ז"ל**, הנהלת שירות המבחן למבוגרים, ירושלים.
- חובב מ' (1999) שרותי הטיפול בעבריין הצעיר – מערכת יחסי תלות של וטו, **סעד**, מס' 5, (26-32)
- חובב מ' (2011 – בדפוס) **מסמך מדיניות: הסדרה חוקית וארגונית של שירותי המבחן בישראל**, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.
- טל ד' (2010) מי מפחד מטיפול סמכותי – הרהורים על הסמכות בשירות המבחן לנוער, **חוכמת המעשה**, (פנימי).
- טלגם מ', חובב מ' וגולן מ' (עורכים) (1988) **עיונים בקרימינולוגיה חלופית למאסר, שירותי התקון**, פייקה, תל-אביב.
- יגיל ד', כרמי א' ולבני ע' (עורכים) (2008) **סוגיות בפסיכולוגיה, משפט ואתיקה בישראל: אבחון, טיפוך ושיפוט**, דיונון, תל-אביב.
- ינאי א' (2010) **חידושים ושינויים בשירות המבחן למבוגרים**, שירות המבחן למבוגרים.
- ינאי א' וגרבלי ש' (2007) **היוועדות בין קטין עובר חוק ונפגע עבירה- הערכת משמעות התהליך ותוצאותיו בשירות המבחן לנוער**, הנהלת שירותי המבחן לנוער, ירושלים.
- ירון ר' (2005) (פנימי) **סמכות – הרצאה בצוות מחוז חיפה**. שירות המבחן למבוגרים, חיפה.
- כהן ב"צ ובוכבינדר א' (2005) (עורכים) **מן הכח אל הפועל: גישת הכוחות בעבודה סוציאלית**, רמות, תל-אביב.
- כהן י' (1965) **המבחן בישראל**, המכון לקרימינולוגיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים (59-54).
- כספי ב' (1965) **מבחן בישראל**, המכון לקרימינולוגיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים (31-27).
- מהל ח', דוידוביץ ל' וימיני ש' (2008) בית משפט טיפולי לענייני סמים, מתוך: מהל ח', חובב מ' וגולן מ' (עורכים) **התמכרויות, אלימות ועבירות מין, טיפול לאור החוק**, כרמל, ירושלים (174-184).
- מור ז' (1988) ההתערבות הטיפולית בשירות המבחן, מתוך: טלגם מ', חובב מ' וגולן מ' (עורכים) **עיונים בקרימינולוגיה - חלופות למאסר: שירותי התקון**, מס' 3 (28-34).
- מילוא א' (1958) **10 שנים לשירות המבחן לנוער בישראל (1948-1958)**, משרד הסעד, ירושלים.

מלמד א' (1975) קצין המבחן לנוער, קצין המבחן למבוגרים, פקיד הסעד – השוואת תפקוד וסמכויות, **סעד**, מס' 6 (45-54).

מלמד א' (1988) **ענישה או שיקום**, תמר, חיפה.

מלמד א' (2004) **מסעות חיי**, אנטרפרייז, חיפה.

מלמד א' (1999) **המשפחה ערש או הרס ילדיה**, א.ת. קריית ביאליק.

מלמד א' (תשמ"ג) **נוער במצוקה**, אוניברסיטת חיפה, חיפה.

סלונים-נבו ו' (1994) טיפול בפונים שלא מרצון: אפיונים מיוחדים. מתוך: ווזנר י', גולן מ' וחובב מ' (עורכים) עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבויות, רמות, תל-אביב (16-27).

סלונים-נבו ו' (2005) **בחירת המטרה להתערבות והגדרתה, מערכים חד מקריים ושיטות נוספות**, אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע.

פלאי א' (2003) שירות המבחן למבוגרים: חמישים השנים הראשונות, מתוך: חובב מ', סבה ל' ואמיר א' (עורכים) **מגמות בקרימינולוגיה – תיאוריה, מדיניות ויישום**, האוניברסיטה העברית, ירושלים (35-126).

פלדר-אזואלס ק' (2007) שירות לתועלת הציבור "ענישה כמנוף ליצירת שינוי". **חוכמת המעשה**, בית הספר המרכזי, רמת גן.

פרייברג ר' וחובב מ' (1994) מומחיות בתחום התקון, מתוך: ווזנר י', גולן מ' וחובב מ' (עורכים) **עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבויות**, רמות, תל-אביב (57-84).

פרנק פ' (1983), **שיטות עבודה סוציאלית**, ספריית מעריב, תל-אביב.

צור ר' (עורכת) (2008), **אוגדן לפקידי הסעד לסדרי דין**, משרד הרווחה והשירותים החברתיים האגף לשירותים חברתיים ואישיים, השירות לרווחת הפרט והמשפחה.

קנאי ר' (2009) ענישה בחומרה בינונית, מתוך: שוהם ש"ג ותימור א' (עורכים) **סוגיות בחומרת הענישה בישראל**, א.ת. קריית ביאליק (235-280).

קראוס ל' וברוור א' (2001) ריאיון קטינים בשירות המבחן לנוער, מתוך: חובב מ', הרשקוביץ א' והורוביץ ד' (עורכים) **קטינים נפגעים וקטינים פוגעים**, (189-216).

קרפל-הנס מ', דורון י' ואור-חן ק' (2008) עמדות של עובדים סוציאליים כלפי חוק ומשפט, **ביטחון סוציאלי**, 78 (69-99).

רוזנפלד י' (1984) סמכות כהזדמנות טיפולית. **חברה ורווחה**, ו'1 (3-6).

רייפן ד' (1968) **ייעוד ומטרה בבית המשפט לנוער**, תרבות וחינוך, תל-אביב.

שגיב ב' (2009) ענישה פורמאלית בקהילה, מתוך: שוהם ש"ג ותימור א' (עורכים) **סוגיות בתורת הענישה בישראל**, א.ת. קריית ביאליק (281-310).

שוהם ש' ג', שביט ג', קאבאליון ג' וע' תומר (2003) **עבירות ועונשים: מבוא לפרולוגיה**, א.ת. קריית ביאליק.

שירות המבחן למבוגרים (2010) "מעצבים שינוי" – תורת הארגון והאבחון במסלול הממוקד (גרסה ראשונה), ירושלים.

שירות המבחן לנוער (2010) מכון ברוקדל למידה מהצלחות, ירושלים.

שירות המבחן לנוער (פנימי) (2001) חוק המעצרים – מקראה, הרצאות ועבודות גמר, (השתלמות), ירושלים.

שניט ד' (1988). החוק, הפרט ושירותי הרווחה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

שפירו ש', שרם מ', נורה-קורין ל' ווייס ע' (2003), התפתחות מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל, בתוך: אבירם א' (עורך), הכשרה אקדמית לעבודה סוציאלית בישראל: עבר, הווה ועתיד, צ'ריקובר, תל-אביב (73-92).

שרון א' (1987). שיטת המבחן בדין הפלילי, תמר, חיפה.

שרביט ר' (2007) (פנימי) סמכות ושמירת כבוד, אגף לשירותי תקון, ירושלים.

Austin M.J.(1978) **Professionals and para professionals**, Human Services Press, New York.

Cameron H. (2006) Adult Offenders, in Chui W.H. and Willson J. (Eds) **Social Work and Human Services- Best Practic**, Federation, Australia (181-207).

Checkets R. (2005), **Should Big Brother be Watching? An Assessment of Home Detention in New Zealand**. Dissertation Paper University of Otago. New Zealand.

Chui, W & Ho, K.M. (2006), Working with involuntary clients: Perceptions and experiences of outreach, Social Workers in Hong Kong, **Journal of Social Work Parctice**, 20, (205-222).

Chui W.H. (2006) Young Offenders, in Chui W.H. and Wilson J. (Eds) **Social Work and Human Services- Best Practic**, Federation, Sydney Australia, (27-55).

Cingolani J. (1994) **Working with Involuntary Clients: Practitioners' Perspectives and Strategies**, Doctorate Paper, St Louis University.

Clark, M, D. Walters, S. G., Ray M., M., (2010), Motivational Interviewing for Probation Officers: Tipping the Balance Towards Change, **Federal Probation** Vol. 69 no 2 (22-25).

Clear, T. R., Cole, G. F. Reisig, M.D. (2009), **American Corrections**, Thompson Wadsworth. US.

Gibbs, A., King, D., (2003), The Electronic Ball and Chain? The Operation and Impact of Home Detention with Electronic Monitoring in New Zealand, **Australian and New Zealand Journal of Criminology** Vol. 36 (1-17).

Hamai, K., Ville, R. Harris, R. H., Mike Z. U. (1995), **Probation Around the World**, Routledge. London and New York.

Hutchison, E.D. (1987), Use of Authority in Direct Social Work Practice with Mandated Clients, **Social Service Review**, December (581-598).

Ivanoff, A., Blythe, B. and Tripodi, T. (1994) **Involuntary Clients in Social Work Practice**, Aldine de Gruyter. New York.

Kawin, I. (1953), Therapeutic Use of Authority, **Federal Probation** 22, Hein Online 17. (22-27).

Klein, A. R. (1997), **Alternate Sentencing, Intermediate Sanctions and Probation**, Anderson Publishing, Co., US.

Longshore, D., Prendergast, M. L. & Farabee, D. (2004). Coerced treatment for drug-using criminal offenders, In P. Bean & T. Nemitz, Routledge (Eds), **Drug Treatment: What Works?**, London, (110-122).

McDonald, A, Postle, K. D. Dawson C. (2008), Barriers to Retaining and Using Professional knowledge in Local Authority Social Work Practice with Adults in the UK, **British Journal of Social Work**, **38** (1370-1387).

Muncie, J., Goldson, B. (2006), **Comparative Youth Justice Critical Issues**, Sage Publications, UK.

Nellis, M. (1995), **Probation Values for the 1990s**. Basil Blackwell. U.K.

Parhar, K., K. Wormith, S., Derksen D. B. (2008), Offender Coercion in Treatment, **Criminal Justice and Behavior** (1109 –1135).

Phillips, J., (2010), The Social Construction of Probation in England and Wales and the US. Implications for the Transferability of Practice, **British Journal of Community Justice**, <http://www.faqs.org/periodicals/201004/2127774581.html>

Reamer F. J. (2005), Ethical and Legal Standards in Social Work: Consistency and Conflict, **Families in Society** 1 vol. 86 no.2 (163-169).

Ritchie, M. H. (1986). Counseling the involuntary clients. **Journal of Counseling and Development**, 64, (516-518).

Rooney R. H. (2009), **Strategies for Work with Involuntary Clients**, Columbia University Press, US.

Roberts A.R. Springer D.W. (Eds) (2007) **Social Work in Juvenile Criminal Justice Settings**, Third Edition, Charles Thomas, Illinois, U.S.A.

Studd, E. (1959), Worker-Client Relationships, **Social Work** 4, (18-28).

Smith, D. (2005) Probation and Social Work, **British Journal of Social Work**.
<http://bjsw.oxfordjournals.org/content/early/2005/06/06/bjsw.bch301.extract>

Trotter, C. (2006), **Working with Involuntary Clients: A Guide to Practice**, 2nd ed. Allen & Unwin, Australia.

Trotter, C. (1999). **Working with Involuntary Clients**, Sage, London.

אתרי אינטרנט

USA

www.cdcr.ca.gov/CSA/STCpublications

Guidelines for Medical Screening of Probation Officers, California Board of Corrections

תדריך לבחירת מועמדים לתפקיד קצין מבחן לנוער בקליפורניה, כולל הוראות לאבחון רפואי וקני מידה לבחירת מועמדים.

www.intech.mnsu.edu/davisj/fpoa_ethics.htm

Code of Ethics of Federal Probation Officers US

קוד האתיקה של קציני מבחן פדראליים

<http://sogweb.sog.unc.edu/blogs/ncclaw/?p=894>

North Carolina School of Government blog

תביעה פלילית נגד קצין מבחן שלא גילה נטיות פדופיליות של אסיר כשמצא לו לינה אצל קרובי משפחה עם ילדים

UK

www.justice.gov.uk

2009, 2010, Corrections Statistics UK

מידע על טיפול בעוברי חוק באנגליה

www.probation.homeoffice.gov.uk

נוהלי הפעלת החוק Youth Justice 1999, דרישות התפקיד לקצין מבחן

www.police-foundation.org.uk

A non-profit non-affiliated research organization

ארגון וולונטרי הבוחן במחקר שיטות התערבות בטיפול בפלילים

www.tsrc.ac.uk/LinkClick.aspx

Promotion of Third Sector Projects in Corrections UK

סקירה כללית של עשר שנים על המדיניות להעביר תפקידים ופרויקטים למגזר השלישי והשלכות לארגונים ולמדינה

www.intech.mnsu.edu/davisj/fpoa_ethics.htm
Code of Ethics of Federal Probation Officers US

קוד האתיקה של קציני מבחן

CANADA

www.justice.gov.yk.ca/prb/cor/index.html

CSC – Correctional Services Canada

פרוט פעילות שרות מבחן במדינת יוקון, קנדה, הגדרות ותנאים של שחרור על תנאי בקהילה

www.publicsafety.gc.ca

Corrections in Canada

מדיניות טיפול בעבריינים ושיקומם

www.csc.gc.ca

Corrections News Updates Canada

סקירת תוכניות התערבות חדשות, רובם בקהילה, כפרה לקורבנות

NEW ZEALAND

www.justice.govt.nz/justice.sector

General Information, Careers

מידע כללית על שיטות ענישה וטיפול בעבריינים ודרישות התפקידים השונים

www.corrections.govt.nz/community-assistance/corrections-in-the-community/home-detention.html

Home Detention

פירוט על התוכניות השונות בטיפול בעבריינים בקהילה

www.cyf.govt.nz/fresh-start.html

Fresh Start Program

תוכנית חדשה של טיפול בנוער בסיכון ועבריינים קטינים באמצעות מחנות אתגריים ומשמעת צבאית

רשימת מרואיינים

גבי א. פלאי – מנהלת שירות המבחן למבוגרים (לשעבר)
גבי נ. קידר – מנהלת שירות המבחן לנוער (לשעבר)
גבי ל. קראוס – קצינת מבחן לנוער (לשעבר)
מר א. ברוור – מנהל שירות המבחן לנוער
גבי ר. שרביט – מנהלת האגף תקון
גבי ר. ויינשטיין – מנהלת שירות המבחן למבוגרים
פרופ' א. ינאי – מרצה בבית ספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית, ירושלים, וחוקר בתחומי פעילות שירותי המבחן

נספחים

1. צו מבחן – נוער
2. צו מבחן – מבוגרים
3. בקשה לדיון בעניין הפרת צו מבחן – מבוגרים.
4. בקשה לדיון מחודש בעניינו של קטין בצו מבחן

תקנות המבחן (שירותי המבחן), התשי"ט-1959

תוספת

(תקנה 32)

תיקון: תשי"ט, תשס"ז

טופס מס' 1

צו-מבחן לנוער

תיק בית משפט השלום לנוער

מס'

השם: שם ההורים:

המען:

בית-משפט השלום לנוער במושב ב'

בתאריך: להעמיד אותך בפיקוח קצין מבחן למשך

בתקופה זו תעמוד(י) בפיקוח(ה) של מר/גבי

משרד המבחן ב'

מבחן זה מיועד בשבילך, למען תקבל(י) הדרכה, עזרה ועצה מאת קצין-המבחן.

עליך:

(1) לבוא אל קצין המבחן בזמנים שייקבעו לך;

(2) להודיע לקצין המבחן על כל שינוי מען ומקום מגורים;

(3) להישמע להוראות קצין המבחן;

.....

.....

בית המשפט מאמין, כי בעזרת קצין המבחן תצליח(י) בדרכך להבא. אם בתקופת המבחן

יתברר, שיש צורך לשוב ולדון בענייניך, יוכל בית המשפט להזמיןך לדון ולהחליט בו מחדש.

התאריך:

חתימת השופט

אני מאשר(ת) בזה כי הבנתי את החלטת בית-המשפט לעיל ואני מוכן(ה) למלא אחריה.

.....

חתימה

.....

קבלתי העתק צו-מבחן זה ביום:

הנאשם(ת):

קצין המבחן:

* ברשומות פורסם "תצליחי(י)", ק"ת 896.

החקיקה הפלילית

טופס מס' 2

צו־מבחן למבוגרים

בית־משפט
 ב־..... תיק מס'
 בית־המשפט ב־..... במושבו מיום
 קבע שאתה (שאת) בן (בת) שם האב
 שם הנאשם(ת)

עברת עבירה לפי סעיף(ים)
 בית־המשפט נתן דעתו על תולדות חיידך והוא מקווה שבהדרכת קצין־מבחן יש בכוחך לחיות
 חיי־יושר ועבודה ולהימנע מעבירה; ולאחר שהוסברה לך משמעותו של המבחן ולאחר שהסכמת לכך,
 מצווה ב־ית־המשפט להעמידך במבחן ל־..... שנים מהיום בתנאים אלה:

- (1) עליך להיות נתון(ה) לפיקוח קצין המבחן של מחוז
 או של כל מחוז או אזור אחר שתגור(י) שם;
- (2) עליך להימנע ממעשי עבירה ולחיות חיי־יושר ועבודה;
- (3) עליך לבוא אל קצין המבחן בזמנים שיקבע לך ולהתנהג לפי הוראותיו;
- (4) עליך להודיע לקצין המבחן על כל שנוי במקום מגורידך;
- (5) עליך להודיע לקצין המבחן על שינוי במקום עבודתך;
- (6) תנאים מיוחדים:

להווי ידוע לך, כי אם תפר(י) אחד מהתנאים הנ"ל או תעבור(י) עבירה תוך תקופת הצו,
 עלולה(ה) אתה(את) להיות מוחזר(ת) ומועמד(ת) לפני בית־המשפט, העשוי להטיל עליך את העונש
 הראוי לעבירה(ות) שעברת לפי סעיף(ים):

אני מאשר(ת) בזה כי הבנתי את כל תנאי צו־המבחן הזה ואני מתחייב(ת) למלא אחריהם.

התאריך:
 חתימת הנאשם(ת)

ניתן בחתימת ידי ובחותמת בית המשפט ביום
 ב

שופט (השלום)
 קבלתי העתק צו־מבחן זה ביום:
 הנאשם(ת):
 קצין המבחן:

ו' באדר ב' תשי"ט (16 במרס 1959)

פרץ נפתלי
 שר הסעד

מדינת ישראל
משרד הרווחה
שרות המבחן למבוגרים

מתח.....

בית-משפט.....

ה.מ.ע.פ.

תאריך:

היועץ המשפטי
נגד

פקודת המבחן (נוסח חדש) תשכ"ט—1969.

ב ק ש ה

בית-משפט זה מתבקש להזמין את אשר גר(ה) ב-
בענין הפרת צו המבחן לפי סעיף 14-18 לפקודת המבחן (נוסח חדש) תשכ"ט 1969
1944. על מנת לדון בענינו(ה) וליתן כל צו שבית משפט זה ימצא לנכון ומועיל.
נמוקי הבקשה מפורטים בתצהיר המצורף והוא מרצה חלק בלתי נפרד הימנה.

קצין/ת מבחן

ת צ ה י ר

1. אני הח"מ שכתבתי.....
ולאחר שהתבררתי כחק שעלי להצהיר את האמת, וכי אחיה צפוי(ה) לעונשים הקבועים בחק אם לא אעשה כן, מצהיר/ה
בכתב ואומר/ת
2. אני הנני קצין/ת מבחן במחן.....
3. הועמד(ה) במבחן לפי צו בית משפט בתיק זה מיום.....
לתקופה של..... שנים.
4. לא מילא(ה) אחרי הוראות צו המבחן בזאת ש.....
5. הפר(ה) את צו המבחן בזה שעבר(ה) תוך תקפו של צו המבחן עבירה
נוספת והורשע(ה) עליה בתאריך..... בבית משפט.....
6. שמי..... העתק מאוסר של פט"ד מצד-ב.
וזו חתימתי ותכן תצהירי זה אמת. תצהיר זה ניתן כחמיכה
לבקשה המוגשת בזה.

חתימה

אני הח"מ..... עו"ד מאשר כי היום.....
שזהותיו(ה) עפ"י ת.ז. מס.....
ולאחר שהתבררתי(ה) כי עליו(ה) להצהיר את האמת וכי ת(ה)יהיה צפוי(ה) לעונשים הקבועים בחוק אם לא (ת)יעשה כן, הצהיר(ה)
על נכונות הצהרתו(ה) דלעיל החתם(ה) עליה בפני.

חתימה

מדינת ישראל
משרד הרווחה ושירותים חברתיים
שרות מבחן לנוער

תאריך _____
בימ"ש לנוער/מחוזי ב _____
מס' תיק בימ"ש _____

לכב' בימ"ש

בקשה לדיון מחדש בעניינו/ה של קטיין/ה בצו מבחן

שופט נכבד,

המבקש: קצין/ת המבחן לנוער מר/גב' _____
בעניין: שם משפחה _____ שם פרטי _____ שם האב: _____

בתוקף צו המבחן של בימ"ש נכבד זה, הועמד/ה הנ"ל בפיקוחי לתקופה של _____
החל מ _____.

1. הנני פונה בבקשה לדון מחדש בעניינו/ה על פי (סמך ב-X את הסעיף המתאים)

_____ סעיף 30 לחוק הנוער (שעד"ט), תשל"א-1971, בקשה לשינוי דרכי טיפול.
_____ סעיף 22 (א) (ב), 23 לפקודת המבחן [נוסח חדש], תשכ"ט 1969, תיקון או ביטול הצו או
הוראה מהוראותיו או הוספת הוראה חדשה.

_____ סעיף 25 לפקודת המבחן [נוסח חדש], תשכ"ט 1969, ביטול צו מבחן לפי בקשת נבחן או
קצין מבחן.

_____ סעיף 27 לחוק הנוער (שעד"ט), תשל"א-1971, סעיף 20 לפקודת המבחן [נוסח חדש],
תשכ"ט-1969. שינוי צו מבחן שניתן בהרשעה לנבחן שלא עמד בצו או ביצע עבירה נוספת
במהלך המבחן.

2. נימוקי הבקשה _____

3. הנני מבקש מכבודו _____

שם קצין המבחן _____

בכבוד רב,
קצין/ת מבחן לנוער